

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня магістра

на тему:

«Роль Німеччини у врегулюванні кризових явищ у ЄС за канцлерства А. Меркель»

Виконала студентка 6 курсу, групи ММВ-61
спеціальності 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії,
освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини»

Стригуль Альона Сергіївна

Керівник – доктор політичних наук, професор
Сидорук Тетяна Віталіївна

Рецензент –

Робота допущена до захисту
(протокол № _____ засідання кафедри міжнародних відносин від
_____ 2021 року)

Завідувач кафедри міжнародних відносин: Тетяна СИДОРУК

м. Острог – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КРИЗОВІ ЯВИЩА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ	11
1.1 Теоретичні підходи до розуміння кризових явищ	11
1.2. Кризові явища в ЄС	22
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. ПОЗИЦІЯ І РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ У ПРОЦЕСІ БРЕКЗИТУ	36
2.1. Вплив Німеччини на перебіг та завершення процесу Брекзиту	36
2.2. Роль ФРН у формуванні політики ЄС щодо Великої Британії після її виходу з об'єднання	44
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ЄС ..	53
3.1 Роль ФРН у формуванні сучасної політики ЄС щодо Росії	53
3.2. Роль Німеччини у боротьбі з дезінформацією та впливом РФ у ЄС	60
Висновки до розділу 3.....	68
РОЗДІЛ 4. КОРОНАВІРУСНА КРИЗА В ЄС ТА РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ У ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННІ	70
Висновки до розділу 4.....	77
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	80
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність теми. Численні кризи, з якими стикається сьогодні ЄС, у поєднанні формують полікризу, що робить цей історичний момент європейської інтеграції дуже важливим для дослідження, теоретично, концептуально та емпірично. За останнє десятиліття ЄС мав справу з безпрецедентною кількістю викликів на багатьох фронтах. І саме в останні два роки перед ЄС постала одна з найважчих криз з початку інтеграційного проєкту. Коронавірусна криза очолила величезний список інших криз, які ЄС намагається вирішити. Під час голосування за Брекзит одна з найбільших і найвпливовіших держав-членів ЄС вирішила вийти з Союзу, поставивши перед ЄС нові екзистенціальні виклики після багатьох років існування інтеграційного проєкту. Всередині об'єднання – популістські партії та настрої проти ЄС мобілізували людей по всьому континенту, і такі країни-члени, як Польща та Угорщина, все більше віддаляються від демократичного правління, проявляючи ерозію демократичних принципів всередині ЄС. Кульмінацією зовнішніх викликів стала анексія Криму Росією в березні 2014 року. Ще однією загрозою є агресивна політика РФ, яка висуває територіальні претензії або військово втручається в близьке зарубіжжя ЄС. Внаслідок конфліктів у Сирії та інших гарячих точках країн, що розвиваються, ЄС також став жертвою міграційної кризи та кризи біженців. До того ж, об'єднання має протистояти ряду більш довгострокових викликів з потенційно далекосяжними наслідками, не в останню чергу з глобальною фінансовою кризою та викликами, що стоять перед Економічним та валютним союзом (ЕВС) та мінливим і все більш нестабільним міжнародним середовищем.

Дослідження питання ролі Німеччини у кризових ситуаціях є дуже важливим для розуміння кризового менеджменту ЄС загалом та важливості підвищеної керівної ролі Німеччини у об'єднанні. Це питання ставало об'єктом уваги багатьох учених, але на сьогодні більшість із цих праць є застарілими та

не комплексними. В останнє десятиріччя ЄС зіткнувся з багатьма важкими викликами, і саме ініціативи Німеччини, найпотужнішої з економічного погляду держави-члена, стали рушієм у подоланні багатьох кризових ситуацій в об'єднаній Європі. ФРН виступала об'єднуючим фактором фрагментарної Європи, хоча при цьому іноді дестабілізуючи та поляризуючи країн-членів своїми діями. Ця робота дає відповідь на питання ролі ФРН в кризових ситуаціях протягом останніх років, еволюції її підходів до політики ЄС, недоліків політики ФРН у ЄС, а також зроблено спробу прогнозування подальшої ролі Німеччини у Європейському Союзі.

Аналіз стану розробки проблеми. Визначенням поняття криза та його аналізом займалися такі науковці: Дж. Андерсон та Дж. Ікенберрі¹; Дж. Гевітт та Дж. Вількенфелд²; М. Сахрі³; Е. Стерн⁴, і т. д. Питання ролі Німеччини у ЄС вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Їхні роботи присвячені великому переліку різних проблемних питань. Серед українських вчених роль ФРН в ЄС досліджували: О. Мотузка, А. Таран, В. Барановський, В. Копійка, О. Хімяк, С. Кондратюк. О. Мотузка⁵ розглядає роль ФРН в рамках єврозони під час глобальних дисбалансів, акцентуючи увагу на фінансовому аспекті кризи. Тоді як А. Таран⁶ досліджує роль ФРН в інноваційному розвитку ЄС під час економічної та фінансової криз 2008-2009 рр. В. Сіденко⁷ розглядає основні фактори, що зумовлюють кризові процеси в розвитку інтеграції в рамках ЄС та єврозони, в основному в економічному контексті. Також варто виділити роботу

¹ Anderson, J, Ikenberry, GJ, Risse, T. (2008) *The End of the West? Crisis and Change in the Atlantic Order*. Ithaca, NY: Cornell University Press. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=W_6tDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=gX_A9hIRAv&sig=QWulc6prONJCjuy5hKBYrcp5zA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (date of access: 8.09.2021)

² Hewitt, J. J. and Wilkenfeld, J. (1999) 'One-Sided Crises in The International System', *Journal of Peace Research*, 36(3), pp. 309–323.

³ Sakhri, M. The concept of the international crisis. Algerian encyclopedia of political and strategic studies. 2021. February 28. URL: <https://www.politics-dz.com/en/the-concept-of-the-international-crisis/> (date of access: 05.08.2021)

⁴ Stern, Eric. (2003). *Crisis Studies and Foreign Policy Analysis: Insights, Synergies, and Challenges*. International Studies Review. 5.155 – 202. 10.1111/1521-9488.5020016.

⁵ Мотузка, О. Єврозона в центрі глобальних дисбалансів: роль Німеччини. *Національна академія статистики, обліку та аудиту*. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/65-1.pdf> (дата доступу: 20.10.21)

⁶ Таран, А. Роль Німеччини в інноваційному розвитку ЄС: досвід кризових років. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. С. 66-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_12 (дата доступу: 20.10.21)

⁷ Сіденко, В. Кризові процеси у розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 1. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_17_1_07_uk.pdf (дата доступу: 20.10.21)

С. Кротюк,⁸ яка досліджувала формування стратегії зовнішньої політики Німеччини після об'єднання, позицію ФРН щодо розширення ЄС та характер співпраці ФРН та Франції у процесі поглиблення євроінтеграційних процесів. Питання ролі партнерства ФРН та Франції в європейській інтеграції також досліджувала І.-А. Добровольська⁹. С. Сокол аналізував у своїй праці зовнішню політику ФРН у східноєвропейському напрямку. Г. Харлан розглядала Україну у східноєвропейській політиці ФРН. О. Гільченко та Д. Верютіна¹⁰ досліджували роль ФРН у вирішенні української кризи. Серед зарубіжних роль Німеччини у ЄС досліджували: Г. Форнгольд, Д. Марш, Ф. Басов, Е. Турган та Г. Зойферт. Серед західних науковців найбільш комплексним та оновленим дослідженням усіх криз в ЄС став довідник про кризи в ЄС «The Palgrave Handbook of EU Crises»¹¹ М. Рівервольда, Дж. Трондала та А. Ньюсама, проте роль ФРН у них там розглядається поверхнево. Проте інші науковці досліджували роль ФРН під час кризових ситуацій у ЄС, розглядаючи певну кризу окремо та роль ФРН у ЄС під час її вирішення. Так, Л. Трауготт¹² та Дж. Демпсі¹³ розглядали як Брекзит в майбутньому вплине на роль ФРН в ЄС. У роботі С. Лене¹⁴ було розглянуто можливий формат співпраці ЄС та Великої Британії після завершення Брекзиту, проте роль ФРН у побудові цих відносин не була згадана. Е. Братберг, К. Буджінська та Б. Пірес Де Ліма¹⁵ розглядають переформатування відносин всередині ЄС після завершення Брекзиту,

⁸ Кротюк, С.Ф. Нова роль Німеччини в об'єднаній Європі: пріоритети зовнішньої політики ФРН (1991–2004 рр.). *Вісник Київського міжнародного університету*. 2004. № 3. С. 28–36.

⁹ Добровольська І.-А.Б. Французько-німецьке партнерство в європейських інтеграційних процесах (1989–2006рр.): Автореф. дис. канд. пол. наук: 23.00.04. 2008. 16 с.

¹⁰ Гільченко, О., Верютіна, Д. Роль Німеччини в урегулюванні української кризи. Маріупольський державний університет. 2016. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/63/56/> (дата доступу: 20.10.21)

¹¹ Riddervold, M. & Trondal, J. & Newsome, A.. (2021). *The Palgrave Handbook of EU Crises*. Pp. 8-12. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-51791-5> (date of access: 12.09.2021)

¹² Traugott, L. How Brexit will affect Germany's role in the EU. *Open Europe*. 2018. URL: <http://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2018/05/18/how-brexit-will-affect-germanys-role-in-the-eu/> (date of access: 15.01.2021)

¹³ Dempsey, J. The German Dread of Brexit. *Carnegie Europe*. 2016. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/63730> (date of access: 02.02.2021)

¹⁴ Lehne, S. Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit. March 3. *Carnegie Europe*. 2021. URL: <https://carnegieeurope.eu/2021/03/30/rivals-or-partners-eu-uk-foreign-policy-relationship-after-brexit-pub-84197> (date of access: 15.10.2021)

¹⁵ Brattberg, E., Brudzińska, K., Pires De Lima, B. Contending European Views on a New Post-Brexit Balance. *Carnegie Europe*. March 25. 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/03/25/contending-european-views-on-new-post-brexit-balance-pub-81354> (date of access: 15.10.2021)

формування різних об'єднань всередині ЄС, досліджено вплив ФРН та роль, яку країна може згодом зайняти. Л. Фікс¹⁶ вивчає роль Німеччини у формуванні політики ЄС щодо Росії під час кризових ситуацій, які спричинила сама ж РФ. С. Тугберк¹⁷ досліджував коронавірусну кризу, як виклик для ЄС, при цьому ролі ФРН у цій ситуації не присвячено достатньої уваги.

Проте всі ці праці розглядають питання ролі ФРН в ЄС, його інтеграційних процесах, в окремих сферах у питанні вирішення лише певних окремо взятих кризових ситуацій або в інших часових рамках, з часу яких роль Німеччини в ЄС, як і її участь у вирішенні криз, еволюціонували. До того ж, можна із впевненістю констатувати, що на сьогодні відсутні комплексні дослідження та наукові роботи щодо ролі ФРН у вирішенні кризових ситуацій в ЄС серед науковців.

Метою роботи є дослідження ролі ФРН у врегулюванні кризових явищ в ЄС за канцлерства Ангели Меркель.

Завдання дослідження:

- визначити сутність поняття криза та сформулювати власне визначення, що використовуватиметься у цій науковій роботі;
- проаналізувати кризи, з якими стикається ЄС у XXI столітті;
- визначити вплив ФРН на перебіг та завершення процесу Брекзиту;
- з'ясувати роль ФРН у формуванні політики ЄС щодо Великої Британії після її виходу з об'єднання;
- дослідити роль Німеччини у політиці ЄС щодо Росії та у боротьбі з дезінформацією та впливом РФ у ЄС;
- проаналізувати еволюцію ролі ФРН у врегулюванні коронавірусної кризи.

Об'єктом дослідження є кризи, з якими стикається ЄС, а **предметом** – роль Німеччини в їх урегулюванні.

¹⁶ Fix, L. Germany's Role in European Russia Policy. Palgrave Macmillan, Cham. 2021.URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-68226-2> (date of access: 01.11.2021)

¹⁷ Tugberk S. The Coronavirus Challenge of the European Union and Theoretical Perspectives. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349164007_The_Coronavirus_Challenge_of_the_European_Union_and_Theoretical_Perspectives (date of access: 17.02.2021)

Теоретико-методологічну основу роботи обрано відповідно до визначеної мети та поставлених завдань. Наукове дослідження проведене за допомогою загальнонаукових методів, таких як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення. За допомогою методу аналізу і синтезу ми змогли виділити найголовнішу інформацію з використаних джерел та зробити висновки. Також ми використовували спеціальні методи дослідження: історичний, компаративний, системно-комплексний аналіз, що допомогли виділити роль і участь ФРН у врегулюванні кризових явищ в ЄС. Історичний метод допоміг проаналізувати трансформацію ролі ФРН в ЄС та її участі у врегулюванні криз. Компаративний метод дав змогу провести порівняльні дослідження та визначити специфіку ролі Німеччини та її впливу саме під час різних кризових періодів в ЄС. Метод системно-комплексного аналізу допоміг проаналізувати всю інформацію і зробити висновки.

Дослідження охоплює період від початку канцлерства А. Меркель до сьогодення, де **нижня хронологічна межа** – 2005 р., а **верхня** – кінець 2021 р.

Джерельна база. Дослідження опирається на декілька основних видів документів, зокрема інтерв'ю та виступи канцлера¹⁸ і міністра закордонних справ ФРН¹⁹, а також різноманітні звіти та дослідження: звіт Норвезького Інституту з міжнародних відносин стосовно інструментарію ЄС під час менеджменту криз, підготовлений в рамках ініціативи EUNPACK²⁰; звіт про роль ФРН у ЄС Європейської ради з міжнародних відносин²¹; звіт Інституту

¹⁸ Message from Federal Chancellor Angela Merkel and Portuguese Prime Minister Antonio Costa to mark the end of Germany's Presidency of the Council of the EU and the handover to Portugal. December 31, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/video-message-angela-merkel-and-antonio-costa-eu-council-presidency/2431234> (date of access: 17.02.2021).

¹⁹ Foreign Minister Heiko Maas in an interview with Deutschlandfunk on the British House of Commons' rejection of the Brexit deal. Federal Foreign Office. 2019. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-brexit-deutschlandfunk/2177656> (date of access: 02.02.2020).

²⁰ Understanding the EU's crisis response toolbox and decision-making processes. Deliverable 4.1. Norwegian Institute of International Affairs. 2016. URL: <http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/Deliverable%204.1.pdf> (date of access: 20.09.2021).

²¹ Leading from the centre: Germany's role in Europe. European Council of Foreign Relations. 2016. July 13. URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/leading_from_the_centre_germanys_role_in_europe_7073 (date of access: 21.09.2021).

Клінгендаля про Європейську Ініціативу Інтервенції²²; дослідження, проведене на замовлення Департаменту політики Європейського парламенту з прав громадян та конституційних справ, «Вплив Брекзиту на інтеграцію в ЄС»²³, і т. д. Крім цього ми посиляємось на офіційні документи та звіти країн-членів ЄС і Британії, а саме: нова стратегія вирішення міграційної кризи «Новий пакт щодо міграції та притулку»²⁴; стратегія зовнішньої політики ЄС «Глобальна стратегія ЄС: Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа»²⁵; пресреліз Європейського Парламенту щодо явки виборців під час виборів до парламенту 2019 року²⁶; програмний документ зовнішньої політики Великої Британії «Глобальна Британія в епоху конкуренції»²⁷; програма головування ФРН у Раді ЄС «Разом задля відновлення Європи»²⁸, а також огляд з результатами головування²⁹; звіт ФРН щодо боротьби ЄС з COVID-19³⁰. Також ми посилалися на офіційні договори ЄС, зокрема Договір про функціонування Європейського Союзу (стаття 258)³¹ та «Угоду про торгівлю та співробітництво

²²Zandee D.Kruijver K. The European Intervention Initiative. Netherlands Institute of International Relations. September, 2019. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2019-09/The_European_Intervention_2019.pdf (date of access: 15.01.2021).

²³ The Impact of the UK's Withdrawal on EU Integration. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs European Parliament. 2018. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU\(2018\)604973_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU(2018)604973_EN.pdf) (date of access: 15.01.2020).

²⁴New Pact on Migration and Asylum. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en (date of access: 15.09.2021).

²⁵ European Union Global Strategy, Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. 2016.URL: https://ec.europa.eu/topics/eu-global-strategy_en (date of access: 15.09.2021).

²⁶Final turnout data for 2019 European elections announced. European Parliament. 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20191029IPR65301/final-turnout-data-for-2019-european-elections-announced> (date of access: 15.09.2021).

²⁷ Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. The UK Government. March. 2021. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age_the_Integrated_Review_of_Security_Defence_Development_and_Foreign_Policy.pdf (date of access: 15.10.2021).

²⁸The Programme for Germany's Presidency of the Council of the European Union. Federal Foreign Office. June 30. 2020. URL: <https://www.eu2020.de/blob/2360248/e0312c50f910931819ab67f630d15b2f/06-30-pdf-programm-en-data.pdf> (date of access: 12.02.2021).

²⁹ Germany's Presidency of the Council of the EU: A review in pictures. December 23, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/deutsche-ratsprasidentschaft-rueckblick-in-bildern/2430168> (date of access: 17.02.2021).

³⁰ Presidency Report on the state of play of EU-coordination in response to the COVID-19 pandemic. Council of the European Union. November 12, 2020. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12559-2020-INIT/en/pdf> (date of access: 15.02.2021).

³¹ Infringement action under Article 258 of the Treaty on the Functioning of the European Union. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm> (date of access: 12.09.2021).

між ЄС і Великою Британією»³². Також використано статистичні дані щодо експорту та імпорту Великобританії та ЄС з 1997 до березня 2021³³, результатів виборів до Бундестагу ФРН 2021 року³⁴; торговельного балансу ЄС та Британії після Брекзиту³⁵. Крім того у дослідженні задіяні аналітичні доповіді й звіти Carnegie Europe³⁶ та EUvsDisinfo³⁷. Джерельна база відповідає досягненню мети та вирішенню завдань дослідження.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання його матеріалів і висновків при вивченні низки навчальних курсів, передбачених навчальними планами підготовки бакалаврів і магістрів зі спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», зокрема таких: «Інтеграційні процеси в сучасній Європі», «ЄС: політика, економіка, право», «Європейський Союз у міжнародних відносинах» тощо. Результати дослідження можуть бути використані під час розгляду питань, що стосуються місця та ролі ФРН в ЄС в період кризових ситуацій, а також при написанні спеціальних та узагальнюючих досліджень. Робота містить загальний аналіз криз, з якими стикається ЄС у ХХІ столітті, розкриває проблему впливу цих кризових явищ на інтеграційні процеси в ЄС, а також окреслює роль Німеччини, як ключову країну-лідера, у вирішенні або побудові стратегії відповіді Європейського Союзу на полікризу.

Практична апробація. Результати дослідження презентувалися на ХХVІ науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» (м. Острог, 10-14 травня 2021 р.), що були приурочені 445-річчю Острозької академії та 440-

³² Trade and Cooperation Agreement. EUR-Lex. April 4, 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG (date of access: 02.05.2021).

³³ Clark, D. Value of trade in goods with the European Union in the United Kingdom from January 1997 to August 2021. Statista. October 13. 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/284750/united-kingdom-uk-total-eu-trade-in-goods-by-trade-value/> (date of access: 15.10.2021).

³⁴ Bundestag election 2021. Results. The Federal Returning Officer. URL: <https://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2021/ergebnisse.html> (date of access: 15.10.2021).

³⁵ Jozepa, I. Trade: Key Economic Indicators. Latest statistics on UK's trade performance and balance of payments. UK Parliament. October 13. 2021. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02815/> (date of access: 15.10.2021).

³⁶ Jarbik, B., Sasse, G., Shapovalova, N., De Waal, T. The EU and Ukraine: Taking a Breath. Carnegie Europe February. 27. 2018. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub-75648> (date of access: 02.10.2021).

³⁷ Vilifying Germany; Wooing Germany. EUvsDisinfo. March 09, 2021. URL: <https://euvsdisinfo.eu/vilifying-germany-wooing-germany/> (date of access: 25.03.2021).

річчю Острозької Біблії, де було презентовано доповідь на тему: «Роль Німеччини у боротьбі з дезінформацією та впливом РФ у ЄС». Також у 2021 році було опубліковано статтю на тему: «Боротьба ЄС з пандемією коронавірусної хвороби за головування ФРН у Раді ЄС»; у 2020 році на тему: «Північний потік-2: наслідки для ЄС та України»; у 2019 році на тему: «Роль Німеччини у боротьбі з міграційною кризою в ЄС» в збірнику «Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»» видавництва Національного університету «Острозька академія».

Структура роботи. Ця робота складається з чотирьох розділів та їх підрозділів. У розділі 1 розкривається поняття кризи, основні характеристики цього явища, а також характеризуються та аналізуються деякі кризи в ЄС. Розділ 2 надає загальне розуміння позиції та ролі ФРН у процесі Брекзиту, її вплив на перебіг та завершення процесу Брекзиту, а також роль у формуванні політики ЄС стосовно Великої Британії після її виходу з об'єднання. У 3-му розділі ми розглядаємо агресію РФ як виклик для ЄС, еволюцію ролі ФРН у політиці ЄС щодо Росії, а також роль Німеччини у боротьбі з дезінформацією та впливом РФ у ЄС. Розділ 4 фокусується на коронавірусній кризі в ЄС та ролі Німеччини у її врегулюванні. Також робота в собі містить вступ, висновки, список використаних джерел та літератури, а також додатки.

РОЗДІЛ 1. КРИЗОВІ ЯВИЩА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1 Теоретичні підходи до розуміння кризових явищ

З моменту свого створення інтеграційний проєкт ЄС характеризувався поєднанням поступових змін та інтеграційних поштовхів, які зазвичай супроводжувалися великими кризами. Розуміння поняття кризи в рамках ЄС та його політики, а також ролі країн-членів у системах відповіді ЄС на ці кризи є також ключовими для нашого розуміння ЄС загалом.

Тож, перш ніж почати розглядати роль Німеччини та ЄС у врегулюванні кризових ситуацій в рамках об'єднання необхідно визначити що це поняття означає і яким його трактуванням ми будемо оперувати у цій роботі. Варто підкреслити, що поняття «криза» саме по собі доволі розпливчате і не має єдиного чіткого визначення. До того ж воно використовується у різних сферах науки та життєдіяльності. Саме тому частину першого розділу нашої наукової роботи було присвячено визначенню чіткої дефініції терміну «криза» в сфері європейської політики.

Вперше термін «криза» був використаний в сфері медицини, в якій він означає зміну, що супроводжується симптомами, які виникають під час хвороби, та переломний момент, коли вирішується чи буде пацієнт врятований, чи ні. Відповідну аналогію можна провести і з суспільством, соціальними зв'язками та міжнародними відносинами. Адже суспільство загалом можна порівняти із організмом, який так само переживає кризові явища. Сам термін «криза» було запозичено з латинської, який, у свою чергу, було запозичено з грецької: κρίσις krisis «дискримінація, рішення». Іменник походить від дієслова κρίνω krinō, що означає «розрізняти, вибирати, вирішувати». До середини XVII століття він набув переносного значення «життєво важливого або вирішального етапу, прогресу чого-небудь», особливо періоду невизначеності чи труднощів.³⁸

В сфері міжнародних відносин часто використовується термін «міжнародна криза», який почали використовувати у XIX столітті та який

³⁸ Crisis. *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com/word/crisis> (date of access: 30.08.2021)

позначав перехідний період між війною і миром. Тобто, поняття «міжнародна криза» позначав стан відсутності війни та миру («ні війни, ні миру»).³⁹ Ще одне визначення терміну «криза» в політичному контексті дав Дж. Ікенберрі: «надзвичайний момент, коли існування і життєздатність політичного ладу ставляться під сумнів».⁴⁰

Канадський політолог Кал Голсті визначає міжнародну кризу, як «важливу зміну кількості, якості чи інтенсивності взаємодії націй». На думку Голсті, криза – це лише один з етапів конфлікту, який настає коли одна з сторін застосовує зненацька іншу сторону своїми діями, це підвищує рівень напруги та небезпеки між двома сторонами до того моменту, коли особа, яка приймає рішення, повинна обрати одну з двох альтернатив: війну або капітуляцію. Загалом визначення терміну «міжнародна криза» можна розділити на дві групи. Відповідно до першої групи, міжнародна криза ґрунтується на поєднанні двох основних критеріїв, перший з яких – це зміна або збільшення реальності/інтенсивності тенденції до конфлікту у взаємодії між двома або більше державами з можливістю ескалації військових операцій, а другий – це те, наскільки ці зміни викликають дестабілізацію відносин між державами, а отже, вплив на міжнародну систему в цілому.

Відповідно до другої групи, міжнародна криза – це безпосередня загроза життєво важливим цілям, що ставить особу, яка приймає рішення, у критичну позицію, оскільки вона змушує його вибрати відповідне рішення у певний час. Тут науковці розрізняють два типи криз: односторонні кризи (one-sided crises), в яких актор усвідомлює існування кризи, тоді як опонент так не вважає, та двосторонні кризи (two-sided crises) в яких всі сторони кризи усвідомлюють її

³⁹Houben, M. International Crisis Management: The Approach of European States. London and New York, Routledge, 2005. URL: http://books.google.com.ua/books/about/International_Crisis_Management.html?id=Uhr1U0aqn8sC&redir_esc=y. (date of access: 02.09.2021)

⁴⁰ Anderson, J, Ikenberry, GJ, Risse, T. (2008) The End of the West? Crisis and Change in the Atlantic Order. Ithaca, NY: Cornell University Press. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=W_6tDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=gX_A9hIRAv&sig=QWulc6prONJCjuy5hKBYrcp5zA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (date of access: 8.09.2021)

існування.⁴¹ Наприклад, анексія півострова Крим Росією розглядається в ЄС, Україні та світі як кризова ситуація та порушення міжнародного права. Тоді як Росія аж ніяк не розглядає цю ситуацію як кризову. Саме така ситуація є типом односторонньої кризи. Прикладом двосторонньої кризи може бути фінансова криза 2008-2011 років, адже ця ситуація всіма сторонами розглядалася як кризова.

Загальне визначення поняття міжнародна криза, на думку Могамеда Сахрі, позначає: «раптовий поворотний момент у відносинах між державами, включаючи пряму загрозу основним цінностям та інтересам різних суб'єктів, що змушує особу, яка приймає рішення, зайняти швидкі та ефективні позиції у важкий період, коли можливість перетворення кризи у конфлікт чи війну залежить від того, як зацікавлені сторони відреагують на ситуацію, що призводить або до стабільності, або до дисбалансу міжнародної системи».⁴²

Видатний політолог та фахівець міжнародних відносин Чарльз Герман виділяє три підходи у дослідженні поняття кризи в сфері міжнародних відносин, кожен з яких фокусується на окремому рівні аналізу: системний, рівень конфронтації акторів та прийняття рішень. На системному рівні дослідження кризи основна увага зосереджена на стабільності міжнародного порядку. На рівні конфронтації акторів досліджується взаємодія двох або більше акторів міжнародних відносин, які залучені у конфліктну комунікацію та кризові переговори (*crisis bargaining*). Дослідження рівня прийняття рішень фокусуються на вивченні складної ситуації, в якій опиняються ті, хто діють від імені держави (або будь-якого політичного утворення) та приймають рішення під час кризових ситуацій. Ерік Стерн у своїй роботі зазначає, що виділяють і четвертий підхід – політико-символічний – який основну увагу приділяє маніпуляції символами, обрядами та владою під час кризових ситуацій. Герман надав визначення поняттю криза саме відповідно до третього рівня прийняття

⁴¹ Hewitt J. J. and Wilkenfeld, J. (1999) 'One-Sided Crises in The International System', *Journal of Peace Research*, 36(3), pp. 309–323.

⁴² Sakhri M. The concept of the international crisis. *Algerian encyclopedia of political and strategic studies*. 2021. February 28. URL:<https://www.politics-dz.com/en/the-concept-of-the-international-crisis/> (date of access: 05.08.2021)

рішень, тобто основними учасниками та акторами є саме люди, які визначають курс політики. Він визначав кризу, як ситуацію, що загрожує пріоритетним цілям, обмежує кількість часу для прийняття рішення та виникає несподівано. Науковці У. Розентгал, П. Гарт та М. Чарльз у своїй книзі «Coping with crises» (1989) надали таке визначення поняттю криза: «серйозна загроза базовим структурам або фундаментальним цінностям і нормам соціальної системи, яка під тиском часу та надзвичайно непередбачуваних обставин, вимагає прийняття критичних рішень». Тобто, як зазначає Стерн, можна виокремити три характеристики кризи: 1) загроза основним цінностям; 2) терміновість/обмеженість часу; 3) невизначеність.⁴³

Турецький дослідник, професор Омар Гоксел Ісіар (Ömer Göksel İsyar) у своїй праці «Definition and management of international crises» виділяє чотири основні фази розвитку кризового явища. Першою є передкризова фаза (pre-crisis phase), яку також називають фазою попередження (warning phase). На цьому етапі виявляються перші попереджувальні ознаки кризи, але основною проблемою для осіб, які приймають рішення, є їхнє переконання не реагувати, оскільки в цей період проблеми, викликані кризою, ще не вплинули на життєві інтереси актора/акторів. Другий етап називається фазою кризи (crisis phase). Розгортаються події, безпосередньо пов'язані з кризою. На процес прийняття рішень впливає кризова ситуація, і події відбуваються та змінюються швидше, тобто відбувається зміна рутинних патернів взаємодії між акторами. Функція лідера розширюється, а очікування від нього лише зростають. Третя фаза називається фазою спадання кризи (crisis abatement). Якщо актори не можуть знайти рішення щодо усунення негативних наслідків кризи, їхній авторитет може бути порушений, а престиж у політичному ландшафті може бути втраченим. Окрім цього, у них можуть виникнути проблеми з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Остання фаза називається посткризовою фазою (post-crisis phase). Якщо актори зможуть впоратися з кризою та її

⁴³ Stern, E. (2003). Crisis Studies and Foreign Policy Analysis: Insights, Synergies, and Challenges. *International Studies Review*. 5.155 – 202. 10.1111/1521-9488.5020016.

негативними наслідками, вони можуть отримати певну перевагу в результаті кризи.⁴⁴

Оскільки ми розглядаємо визначення терміну «криза» насамперед саме в контексті ЄС, ми спробували проаналізувати яке визначення цього поняття дає Європейський Союз. На жаль, і що досить дивно, ЄС не наводить єдиного чіткого визначення терміну «криза», поняття і надалі залишається неоднозначним як в колі науковців, так і в рамках ЄС. Беручи до уваги вищезгадані визначення термінів «криза» та «міжнародна криза», все ж в рамках досліджень саме Європейського Союзу виникають деякі зауваження щодо згаданих трактувань. По-перше, різні політичні спільноти в ЄС мають різні уявлення про те, з якими загрозами стикається ЄС, і, отже, як їх слід вирішувати; по-друге, одні актори/режими можуть ігнорувати ситуацію, яку інші вважають кризовою (одностороння криза). Наприклад, навіть якщо багато хто стверджує, що зміна клімату це криза, різні уряди не погоджуються з цим або не вживають заходів.

Дослідники А. Боін, М. Екенгрен та М. Ргінард зазначають, що в ЄС варто розрізняти три типи криз: національна, зовнішня та транскордонна кризи. Національні кризи – це коли «наявних ресурсів не вистачає (або більше не вистачає) для полегшення страждань населення», як, наприклад, під час стихійного лиха. Але всередині самого ЄС така ситуація зустрічається рідко, оскільки розвинені країни, як правило, мають ресурси для допомоги своєму населенню. А. Боін вказує, що більшість наукових робіт, що досліджують методи вирішення кризових ситуацій стосуються криз саме другого типу – зовнішніх криз. Коли чиновники чи науковці ЄС вживають термін «криза», є велика ймовірність, що вони мають на увазі міжнародний конфлікт, масштабну катастрофу або неспроможну державу (failed state), що не входить до ЄС. Приклади включають Балканські війни, землетруси в Туреччині та Гаїті, громадянська війна в Конго та революція в Лівії. Використання такої дефініції

⁴⁴ Isyar G. (2008) Definition and management of international crises. URL: <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-XIII/winter-2008/OmerIsyar.pdf> (date of access: 20.09.2021)

терміну «криза» стало домінуючим у 1990 -х роках, коли ЄС прагнув розробити Спільну зовнішню та безпекову політику (СЗБП). Транскордонні кризи (тип III) – це ті, які впливають на декілька секторів чи суб'єктів, коли життєво важливі системи або критична інфраструктура багатьох держав-членів знаходяться під великою загрозою.⁴⁵

У цьому контексті також важливо зрозуміти який механізм та підхід ЄС використовує у процесі вирішення криз. За даними Європейської служби зовнішніх справ (ЄСЗС), реагування на кризи з точки зору ЄС передбачає «негайну мобілізацію ресурсів для подолання наслідків зовнішніх криз, спричинених техногенними та природними кризами». «Комплексний підхід» ЄС не означає лише координацію різних відокремлених інструментів, таких як дипломатія, оборона та розвиток, або між цивільними та військовими компонентами, та структурами. Він насамперед спрямований на розвиток послідовного способу мислення, а також «культури координації». Таким чином, комплексний підхід полягає у визначенні спільного стратегічного бачення ЄС, а також операційних передумов для проникнення у всі сфери зовнішньої діяльності ЄС. Цей комплексний підхід до криз слід розуміти як центральний організаційний принцип, спрямований на забезпечення цілісного, послідовного і комплексного реагування з боку різних інституцій та інструментів ЄС. При комплексному підході – за яким повинні слідувати «всеосяжні дії» – набір засобів та інструментів ЄС (політичні, дипломатичні, економічні, фінансові, військові, консульські, судова допомога і допомога в цілях розвитку) повинен ефективно використовуватися і впорядковуватися в застосуванні до всього кризового циклу, включаючи запобігання конфліктам і реагування на кризи, управління кризами, стабілізація і довгострокове відновлення, примирення,

⁴⁵ Boin, A., Ekengren, M., & Rhinard, M. (2013). *The European Union as Crisis Manager: Patterns and Prospects*. Cambridge: *Cambridge University Press*. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/european-union-as-crisis-manager/1EE73B4D25947D914FF70422731CC9C3> (date of access: 20.09.2021)

реконструкція, а також розвиток з метою збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки.⁴⁶

Покладатися лише на один з підходів до визначення цього терміну не варто, адже та ситуація, яку одна група фахівців розглядає, як кризову, інша може не вважати такою. До того ж, досліджуючи кризові ситуації у ЄС та роль ФРН у їхньому врегулюванні та аналізуючи всі вищезгадані визначення терміну «криза», ми сформулювали власну комплексну дефініцію цього поняття, якою будемо оперувати та на яку будемо посилалися у цій науковій роботі. Вона містить у собі поєднання кількох різних підходів: криза – це ситуація (інцидент/сукупність інцидентів), в якій стабільність, соціальний, політичний, інституційний лад та прогрес євроінтеграції або навіть існування ЄС перебувають під загрозою та що характеризується умовами несподіванки, обмеженого періоду часу для прийняття рішення та змінами шаблонів поведінки у взаємодії між акторами. Така криза за своєю суттю є політичною та екзистенціальною, в якій відчувається, що на карту поставлено саме виживання існуючого політичного ладу чи фундаментальний характер актора.

На нашу думку, також варто окреслити як саме кризи впливають на ЄС. Загальноприйнята думка така: криза є негативним явищем, яке призводить до лише негативних наслідків. Проте ми вважаємо, що це твердження не завжди є правдивим. Спільнота фахівців міжнародних відносин також розділилася щодо цього питання. Можна виділити дві групи науковців, які розглядали вплив кризових явищ на ЄС. До першої групи можна віднести таких фахівців, як Дж. Міршаймер⁴⁷, Б. Позен⁴⁸ та С. Волт⁴⁹, Н. Макфарлейн та А. Менон⁵⁰. На їхню думку, кризові явища, з якими стикається ЄС, підривають його та становлять

⁴⁶Understanding the EU's crisis response toolbox and decision-making processes. Deliverable 4.1. *Norwegian Institute of International Affairs*. 2016. URL: <http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/Deliverable%204.1.pdf> (date of access: 20.09.2021)

⁴⁷Mearsheimer J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>. (date of access: 10.09.2021)

⁴⁸Posen, Barry, R. (2014, May). Ukraine: Part of America's "Vital Interests"? *The National Interest*.

⁴⁹Walt, S. M. Would You Die for That Country? *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2014/03/24/would-you-die-for-that-country/>. (date of access: 10.09.2021)

⁵⁰MacFarlane, N., & Menon, A. (2014). The EU and Ukraine. *Survival*, URL: <https://doi.org/10.1080/00396338.2014.920139>. (date of access: 10.09.2021)

загрозу для європейського проєкту, не в останню чергу через відсутність відповідних політичних заходів та реакцій з боку Європейського Союзу. Інша група науковців вважає, що слідом за кризами в ЄС завжди відбувалася поглиблена євроінтеграція. А отже, саме кризи часто призводять до інтеграції різного рівня в рамках ЄС. До цієї групи належать: Н. Макнамара⁵¹, М. Кросс⁵², П. Геншель та М. Яхтенфукс⁵³. Ми дотримуємося нейтральної позиції, зазначаючи, що реакція ЄС на кризові явища, а також вплив криз на інтеграцію в ЄС залежать від багатьох факторів, які варто враховувати під час аналізу. До таких факторів, на нашу думку, варто віднести такі: політичні лідери, які в той чи інший момент присутні на європейській політичній арені, політичні ситуації в країнах-членах ЄС та їхнє бажання діяти колективно, ефективність європейських інституцій та їхня залученість у вирішення кризи, співвідношення можливих втрат і здобутків від ймовірного способу вирішення кризи, взаємозалежність країн-членів. Так, наприклад, Ф. Шімелфенінг у своєму дослідженні⁵⁴ визначив, що країни-члени мали більше політичної волі делегувати частину національного суверенітету для наднаціональних інститутів ЄС після фінансової кризи 2008-2011 років, тоді як після міграційної кризи відбувалася зворотна ситуація.

До того ж, внаслідок кризи в ЄС одночасно можуть розвиватися як євроінтеграційні, так і дезінтеграційні процеси. Існує можливість розвитку диференційованої інтеграції, внаслідок якої інтеграційні процеси відбуваються лише у певних сферах. Такий вид інтеграційних процесів спостерігався у другій половині 20 століття. Так, наприклад, після кризи «порожнього крісла» 1965

⁵¹ McNamara, K. R. (2015). *The Politics of Everyday Europe: Constructing Authority in the European Union* (1st ed.). Oxford: Oxford University Press. URL: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198716235.001.0001/acprof-9780198716235> (date of access: 10.09.2021)

⁵² Cross, Mai'a K. Davis (2015) *Crisis & Catharsis in EU Integration*. URL: <http://aei.pitt.edu/78922/1/Cross.pdf> (date of access: 10.09.2021)

⁵³ Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (Eds.). (2014). *Beyond the Regulatory Polity? The European Integration of Core State Powers* (1st ed.). Oxford: Oxford University Press. URL: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199662821.001.0001/acprof-9780199662821> (date of access: 10.09.2021)

⁵⁴ Schimmelfennig, F. (2018). European Integration (Theory) in Times of Crisis: A Comparison of the Euro and Schengen Crises. *Journal of European Public Policy*, Pp. 25, 969–989. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1421252>. (date of access: 10.09.2021)

року країни-члени відмовилися від ідеї розширення наднаціональних повноважень Єврокомісії. До цього ще у 1950-х роках країнам не вдалося домовитися про створення Європейського оборонного співтовариства.

Проте, варто зазначити, що вся історія створення та розвитку ЄС пронизана кризовими явищами, успішними інтеграційними кроками, зривами, дезінтеграційними процесами і т. д. Тобто, інтеграція в рамках об'єднання не була і, на нашу думку, ніколи не буде лінійним процесом. Інтеграція та передача частини національного суверенітету до наднаціональних структур ЄС завжди вимагала від політичних лідерів великого волевиявлення, що не відбувалося дуже легко, тим паче в умовах нестабільного розвитку світової політики, сповненої криз, конфліктів та війн.

Автори книги «The Palgrave Handbook of EU Crises» (довідник про кризи в ЄС) виділяють три сценарії того, як ЄС може впоратися з кризовими явищами та як вони впливають на євроінтеграційний проєкт. Перший сценарій передбачає, що ЄС не в змозі впоратися з кризою (руйнування – *breaking down*), тоді як другий та третій сценарії стверджують, що ЄС по-різному адаптується до криз: або шляхом поступових процесів (*muddling through*), або шляхом ривку вперед (*heading forward*).⁵⁵ На нашу думку, найбільш імовірним сценарієм є другий, який характеризує загальну динаміку розвитку євроінтеграційних процесів за всю історію ЄС.

В контексті визначення поняття «криза» ми також вважаємо за потрібне пояснити ще кілька термінів, які були впроваджені різними науковцями в процесі дослідження кризових явищ, з якими стикається ЄС.

Перший термін, який ми переклали, як «кризофікація» (*crisisification*), у своїй роботі вперше використав у 2019 році професор міжнародних відносин Стокгольмського університету Марк Рінард (*The Crisisification of Policy-making in the European Union*⁵⁶). Своєю статтею професор започаткував теорію

⁵⁵ Riddervold, M. & Trondal, J. & Newsome, A.. (2021). *The Palgrave Handbook of EU Crises*. Pp. 8-12. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-51791-5> (date of access: 12.09.2021)

⁵⁶ Rhinard, M. (2019). *The Crisisification of Policy-making in the European Union*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. URL: <https://doi.org/10.1111/jcms.12838> (date of access: 12.09.2021)

кризофікації (crisisification theory). На думку дослідника, динаміка колективної політики в ЄС останнім часом пройшла через процес кризофікації: упор на пошук наступної невідкладної події, пріоритезація швидкості прийняття рішень, нове сприйняття того, які суб'єкти мають значення, і нові наративи про роль і мету ЄС. Теорія кризофікації пояснює, що заклик до дії з боку держав-членів відбувається відразу після кризи. Кризофікація відображає кризово-орієнтовані способи мислення, зазвичай сформульовані з точки зору запобігання, підготовки, реагування і відновлення після критичних подій в повсякденному процесі розробки політики. Процес розробки політики – це повний спектр дій по прийняттю рішень: від визначення порядку денного до ініціювання політики і від прийняття рішення до реалізації. Узагальнюючи, можна сказати, що основна суть теорії полягає у тому, що ключові інститути ЄС, зокрема Європейська Комісія, навчилися використовувати кризові явища на свою користь з метою впливу на процес розробки політичного курсу.

Наступним терміном, якого часто використовують у цьому контексті, є «полікриза» (polycrisis). Автором цього терміну є експрезидент Європейської Комісії Жан-Клод Юнкер, який використав його у 2016 році для позначення злиття численних взаємодоповнюючих викликів, що стоять перед ЄС, починаючи від «найгіршої економічної, фінансової та соціальної кризи з часів Другої світової війни» до безпекової загрози як в сусідніх до ЄС країнах, так і в самому ЄС, кризи біженців та Брекзиту, які «підживлюють одна одну, створюючи відчуття сумніву та непевності у свідомості народу». Зейтлін, Ніколі та Лаффан у своїй науковій роботі вказують, що полікриза серйозно вплинула на триваючу політизацію європейської інтеграції, як на національному рівні країн-членів, так і на загальноєвропейському рівні. Політизація відбувається, коли проблеми стають очевидними, коли учасники поляризовані в поглядах на ці проблеми і коли вони можуть відповідним чином мобілізувати громадську думку.

На думку науковців, ЄС зараз стикається з тим, що вони називають «полірозколом» (polycleavage), коли одночасно виникають кілька проблем, які

по-різному поляризують учасників і мобілізують громадську думку по кожній з розглянутих проблем. Більш того, цей тип політизації за своєю суттю є багаторівневим і має місце як всередині держав-членів, так і між ними. В результаті європейська політична система замість того, щоб рухатися до нормалізації динаміки лівих і правих на рівні ЄС, все більше характеризується тимчасовими альянсами «дивних соратників», які можуть ставати союзниками лише з приводу деяких питань (наприклад, Альтернатива для Німеччини і італійський «Рух п'яти зірок» з питання прикордонного контролю), але ніколи не зможуть прийти до компромісу з інших питань (наприклад, ті ж дві сторони стосовно фінансової допомоги і фінансової політики). Крім того, багаторівневий характер полірозколу має на увазі, що навіть коли рішення досягається (часто після напружених переговорів) на європейському рівні, компроміс дає початок активним внутрішнім протистоянням в кожній державі ЄС окремо, оскільки внутрішня опозиція зацікавлена в мобілізації громадськості проти діючих урядів. Однак у політичній системі ЄС, заснованій на консенсусі, цей полірозкол може стати джерелом безвиході, оскільки блокуюча меншість або вето з боку однієї держави-члена можуть бути достатніми, щоб перешкодити загальному прогресу в важливому спірному питанні, навіть в розпал кризи, особливо коли на карту поставлені питання компетенції союзу. Таке блокування, в свою чергу, може швидко перерости в нестабільність, оскільки відсутність політичних дій перед обличчям кризи може підірвати легітимність ЄС, засновану на результатах. Отже, Європейський Союз є особливо вразливим до політизації. Це можна назвати політичною пасткою, з якої сьогодні стикається ЄС та яка носить багаторівневий характер і характеризується великою кількістю одночасних розколів, кожен з яких розпочався внаслідок певної кризи.⁵⁷

⁵⁷ Zeitlin, J. & Nicoli, F. & Laffan, B. (2019). Introduction: the European Union beyond the polycrisis? Integration and politicization in an age of shifting cleavages. *Journal of European Public Policy*. Pp. 1-14. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1619803> (date of access: 12.09.2021)

1.2. Кризові явища в ЄС

На період канцлерства Ангели Меркель, на нашу думку, припало більше кризових явищ ніж на період перебування при владі будь-якого іншого європейського лідера в рамках ЄС. Саме під час канцлерства Меркель Німеччина, як країна з найсильнішою економікою Європи, перебрала на себе лідерську роль в ЄС. А те, що решта ЄС доволі позитивно сприйняли нову роль ФРН є насамперед заслугою Ангели Меркель та її стриманої політики.

Останнє десятиріччя було, мабуть, найскладнішим за всю історію розвитку проєкту. Коли Ангела Меркель вперше стала канцлеркою Німеччини у 2005 році, їй довелося одразу перейти у кризовий режим роботи. У 2008 році Меркель стикнулася з початком світової фінансової кризи, згодом з дефолтом Греції, який швидко призвів до фінансової кризи в масштабах всієї єврозони і до повномасштабної боргової кризи. Десятиліття закінчилося величезними людськими жертвами та економічними руйнуваннями, викликаними глобальною пандемією COVID-19. У проміжку між цими двома системними кризами Європейському Союзу довелося впоратися з новою агресією та загрозою з боку Росії, міграційною кризою та кризою біженців, Брекзитом та обранням Дональда Трампа президентом США, який розглядав ЄС як конкурента і «нахлібника». Протягом десятиліття ЄС також боровся з стійким зростанням популістських і євроскептичних настроїв, а також систематичною ерозією демократичних принципів в деяких державах-членах (Угорщина і Польща).

Новітня історія Європейського Союзу сповнена різними подіями, які демонструють важкість у досягненні компромісу між тим, що потрібно Союзу для збереження чи поглиблення інтеграції, з одного боку, та збереженням національних інтересів країн-членів, з іншого. Економічна та боргові кризи 2008–2012 рр., криза біженців у 2015 р. та пандемія COVID-19 ілюструють дискурс між транснаціональним підходом до вирішення різних викликів та надання переваги національній логіці вирішення проблем. Таким чином, деякі фахівці виділяють ще одну кризову ситуацію в ЄС, а саме кризу європейської

солідарності. Загалом поняття «солідарність» є багатошаровим та неоднозначним, проте ми використаємо його найпростіше визначення, наведене М. Россом та І. Ціорней: «...спільне використання цілей та ресурсів для запобігання чи виправлення ситуацій економічних, соціальних, політичних чи екологічних проблем».⁵⁸

Європейська солідарність стосується конкретних ситуацій (передусім кризи чи труднощів), коли закликають до спільного використання ресурсів. Проте в роки інтенсивних суперечок і криз в ЄС, особливо у період перебування Меркель на посаді канцлерки, питання солідарності піднімається щоразу гучніше. Адже подальша інтеграція та успіх європейського проекту на пряму залежить від солідарності країн-членів ЄС, їхнього бажання спільно діяти у відповідь на кризові явища та давати відсіч загрозам спільним фронтом.

Хоча історично солідарність була інституціоналізована для запобігання майбутнім ризикам та негараздам, таким як соціальна маргіналізація, безробіття, хвороби чи стихійне лихо, недавня історія ЄС доводить протилежне. У випадку Європейського Союзу заклики до солідарності були зроблені з метою усунення криз, а не їх запобігання.⁵⁹ Найбільш очевидною криза солідарності була саме під час кризи біженців та міграційної кризи. Підхід ЄС до вирішення міграційної кризи власне і породив дискусію про кризу солідарності. Саме з 2013 року європейські інтеграційні політики ФРН та інших країн ЄС стають все більш національно орієнтованими та спрямованими на задоволення національних інтересів. Хоча прибуття мігрантів до Європи скоротилося, співпраця та розподіл відповідальності всередині ЄС також зменшилися. Небажання держав-членів брати на себе постійну відповідальність за пошуково-рятувальні операції загострило відчуття виборців, що ЄС втратив контроль над ситуацією. Окремі країни почали здійснювати прикордонний контроль в рамках Шенгенської зони, пояснюючи ці заходи необхідністю

⁵⁸ Ciornei, I. & Ross, M. (2021). Solidarity in Europe: from crisis to policy?. *Acta Politica*. P. 210. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41269-021-00195-7> (date of access: 12.09.2021)

⁵⁹ Ibid.

гарантувати безпеку в умовах міграційної кризи.⁶⁰ Схожі заходи стосовно контролю над власними національними кордонами та інші протекціоністські заходи країни-члени використовували і під час перших фаз коронавірусної кризи.⁶¹ Саме моменти, коли держави-члени Європейського Союзу надають перевагу захисту національних інтересів над інтересами і цінностями ЄС, найбільше ставлять під сумнів солідарність в рамках цього європейського проєкту, адже його успіх та поглиблення інтеграції напряду залежать від бажання країн діяти солідарно. Проте як у випадку міграційної, так і коронавірусної кризи держави-члени мобілізували свої ресурси, будували спільну стратегію дій та вирішували кризові ситуації спільним фронтом.

Так, більшість країн-членів ЄС виступають за пошук спільного загальноєвропейського, а не національного політичного рішення міграційної кризи. Також більше ніж дві третини країн стверджують, що міграційна криза є викликом для всього ЄС і ставить під сумнів його статус-кво, і лише менше половини країн розглядають кризу, як загрозу власній національній державі.⁶² До того ж, сьогодні тривають переговори щодо імплементації пропозицій Нового Пакту щодо міграції та притулку (New Pact on Migration and Asylum)⁶³, що був представлений Європейською Комісією у вересні 2020 року. Він спрямований на створення більш ефективних та справедливих міграційних процесів, скорочення небезпечних та нерегулярних маршрутів, та просування стійких, та безпечних правових шляхів до тих, хто потребує захисту. Механізми нового пакту обертаються насамперед навколо питань солідарності та відповідальності країн-членів ЄС у ситуаціях вирішення міграційних кризових явищ.

⁶⁰ Leading from the centre: Germany's role in Europe. *European Council of Foreign Relations*. 2016. July 13. URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/leading_from_the_centre_germanys_role_in_europe_7073 (date of access: 21.09.2021)

⁶¹ Sommaribas, A. & Nienaber B. Border controls versus European solidarity "Schengen" during the COVID 19 crisis. *Melusina Press*. URL: <https://www.melusinapress.lu/read/border-controls-versus-european-solidarity/section/60796c9e-906c-4561-93dc-83814642bcba> (date of access: 21.09.2021)

⁶² Wolf M., Ossewaarde M. The political vision of Europe during the 'refugee crisis': missing common ground for integration. *Journal of European Integration*. 2017. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07036337.2017.1404054?needAccess=true> (date of access: 21.09.2021)

⁶³ New Pact on Migration and Asylum. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/new-pact-migration-and-asylum_en (date of access: 15.09.2021)

Криза пандемії COVID-19 відкинула питання міграційної кризи в контексті солідарності на другий план та породила новий тип солідарності та єдності, адже на відміну від інших кризових явищ, коронавірусна криза не була спричинена якоюсь конкретною державою і всі країни зазнали її впливу. І хоча спочатку країни-члени вдавалися до протекціоністських заходів, згодом країни об'єднали свої зусилля та ресурси і почали впроваджувати спільні ініціативи (Civil Protection Mechanism – механізм захисту населення; фонд відшкодування на суму 750 млрд. євро під назвою «ЄС наступного покоління»; координація заходів щодо подорожей – запустили веб-сайт доступний усіма мовами; загальноєвропейський запас засобів індивідуального захисту за підтримки RescEU, і т.д.).⁶⁴

Тобто, про існування кризи солідарності в ЄС як екзистенціальної у нашій роботі мова не йде. Обговорення цієї кризи передусім було спричинене, на нашу думку, «інтеграційною панікою» (періоди штучно роздутої екзистенціальної кризи, в якій соціальні наративи про події нарощують розуміння того, що кінець Європи вже близько)⁶⁵ та спекуляціями у медіа, що частіше за все лунали саме від популістів та євроскептиків. Водночас це питання не варто відкидати повністю у науковому дискурсі, адже проблема досягнення компромісу та підтримання солідарності у кризові періоди все ж залишається. Варто зазначити, що кожна криза є унікальним явищем, тому вона може або сприяти солідарності та об'єднанню, або ж навпаки спричиняти кризу солідарності (десолідаризацію), або, що буває частіше, поєднує в собі два ефекти впливу.

Страх стосовно успіху європейського проєкту та його існування загалом присутній в ЄС постійно. Головною причиною його виникнення стали численні кризи, з якими ЄС зіткнувся за останнє десятиліття. Ця полікриза суттєво вплинула на ЄС та підкреслила, що єдність і солідарність між країнами ЄС

⁶⁴ 10 things the EU is doing to fight COVID-19 and ensure recovery. *Council of the European Union*. 2021. February 17. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/10-things-against-covid-19/> (date of access: 15.02.2021)

⁶⁵ Cross, Mai'a. (2017). The Politics of Crisis in Europe. URL: <https://doi.org/10.1017/9781316556498> (date of access: 15.09.2021)

досить крихкі. У новій Глобальній стратегії ЄС (EU Global Strategy⁶⁶) збереження єдності навіть розглядається як пріоритет безпеки. Але, на думку деяких, гострота і серйозність цієї кризи в основному пояснюється відсутністю довіри до ЄС всередині держав-членів, що проявилось в останні кілька років як євроскептицизм і почуття занепокоєння з приводу ЄС в деяких країнах. Ця недовіра частково підживлюється незадоволеністю тим, як функціонують національні, політичні та соціальні сфери в рамках ЄС.

Так, науковий співробітник Нідерландського інституту міжнародних відносин Клінгендала Ян Руд провів у 2017 році дослідження кризи довіри в ЄС та вплив різних кризових явищ на стан довіри населення країн-членів до ЄС. Він визначив, що від початку фінансово-економічної кризи у всьому ЄС спостерігається тенденція до зниження рівня довіри. На прохання описати свій рівень довіри до ЄС, у 2007 році 57% європейців сказали, що позитивно ставляться до європейської сфери управління. В останньому опитуванні Євробарометра цей відсоток впав до 33%. На думку Руда, явка на вибори до Європейського парламенту (ЄП) є ще одним свідченням зниження довіри до європейської сфери управління, зокрема здатності впливати на неї. Водночас тенденція до зменшення довіри остаточно не свідчить про те, що європейці виступають за припинення існування ЄС. Їхнє ставлення також може означати, що в деяких сферах (наприклад, проблема міграції) вони можуть критично ставитися до результатів діяльності ЄС, але вони у жодному разі не ставлять під сумнів членство своєї країни в ЄС. Така кризова ситуація вказує, що довіра до ЄС значною мірою залежить від подій у країнах-членах, особливо від впевненості людей у політичному устрої їхньої власної країни. У цьому контексті можна загалом констатувати, що підтримка ЄС громадянами зазнає тиску, знову ж таки рівень підтримки та рівень кризи довіри варіюється залежно від країни-члена ЄС. Також Ян Руд зазначав, що загальна тенденція вказує на зниження або низьку довіру до всіх форм правління та політики, як на

⁶⁶ European Union Global Strategy, Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. 2016.URL: https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy_en (date of access: 15.09.2021)

національному рівні, так і на рівні ЄС, а також вказував що ця тенденція продовжуватиметься і в довгостроковій перспективі.⁶⁷

Проте Європейська рада з міжнародних відносин (ЄРМВ) опублікувала у червні 2021 року свій звіт⁶⁸ щодо цього питання. У цьому випадку фахівці дослідили стан довіри європейців до ЄС станом на 2021 рік та як на це вплинула криза COVID-19. Відповідно до звіту, коронавірусна криза була шансом для ЄС довести громадянам, що він може діяти швидко та рішуче в їхніх інтересах і здатний керувати міжнародною реакцією, та протистояти будь-яким новим кризам, які можуть виникнути у нашому гіперпов'язаному світі. Проте ЄС, на думку фахівців ЄРМВ, цим шансом не скористався, зважаючи на всі його промахи: проблеми при затвердженні пакету відновлення 2020, повільне та хаотичне розгортання вакцин в ЄС, тощо. Розчарування в інституціях ЄС, на думку С. Деннісон та Дж. Пуглієрин, тепер відчувається не лише на рівні периферійних країн, а стало справді масовим. Але замість того, щоб втрачати віру в проєкт ЄС, європейські громадяни розрізняють необхідність поглибленої співпраці та солідарності на європейському рівні та їхню впевненість у тому, що ЄС зможе це досягти.

ЄРМВ проводить регулярні опитування громадської думки в ЄС ще з 2019 року. Тож, у звіті вони порівняли громадську думку до пандемії з поточною. Результати свідчать, що лідери ЄС все ще мають можливість використати глобальну роль блоку для перезапуску консенсусу щодо європейського проєкту – навіть у той момент, коли він надзвичайно крихкий. Тим не менш, якщо ЄС не зможе сформувати свою стійкість до нових видів криз, з якими сьогодні стикається наш світ, сам ЄС може стати черговою жертвою COVID-19. Незважаючи на своє розчарування нинішніми інститутами ЄС, європейці все ще вірять у важливість європейського проєкту. Більшість все

⁶⁷ Rood, J. A crisis of confidence in the European Union? *Clingendael Strategic Monitor*. 2017. URL: https://www.clingendael.org/pub/2017/monitor2017/a_crisis_of_confidence_in_the_european_union/ (date of access: 15.09.2021)

⁶⁸ Dennison, S., Puglierin, J. Crisis of confidence: How Europeans see their place in the world. *European Council of Foreign Relations*. June 9, 2021. URL: <https://ecfr.eu/publication/crisis-of-confidence-how-europeans-see-their-place-in-the-world/> (date of access: 15.09.2021)

ще говорять, що COVID-19 свідчить про необхідність розширення європейської співпраці. Також більшість громадян в кожній країні, крім Франції, вважають членство їхньої країни в ЄС хорошим, а не поганим явищем (в Франції найпоширенішою відповіддю було те, що це не є ні добре, ні погано). Дані опитування 2021 року показують, що зміцнення європейської могутності та глобальної ролі ЄС є життєво важливими. Коли запитали, як має змінитися ЄС після COVID-19, 7 із 12 опитаних країн відповіли, що йому потрібно розробити єдину відповідь на глобальні загрози та виклики. Крім того, коли запитували про переваги респондентів щодо того, яким має бути ЄС, дві найпоширеніші відповіді стосувалися його глобальної ролі (33 % обрали варіант, згідно з яким ЄС повинен бути світочем демократії та прав людини; і 18 % заявили, що ЄС повинен бути однією з великих держав світу, здатною захищати себе). Цей акцент на необхідності розвитку європейської могутності є одним із наслідків впливу COVID-19.

Довіра до інституцій ЄС є слабкою, але порівняно з квітнем 2020 року більшість громадян Європи вважають, що вони можуть очікувати підтримки від цих установ та інших держав-членів, особливо Німеччини, яку громадяни багатьох країн ЄС вважають лідером об'єднання. За останній рік громадяни чітко звернули увагу на той факт, що держави-члени та інститути ЄС часто демонструють солідарність один з одним. Як показує опитування ЄРМВ, частка людей, які сподіваються отримати підтримку від інших країн-членів або інституцій ЄС у боротьбі з пандемією, становить 38 % в Австрії, 63 % в Болгарії, 49 % у Данії, 39 % у Франції, 40 % в Угорщині, 42 % в Італії, 42 % у Нідерландах, 55 % в Іспанії та 40 % у Швеції. У деяких країнах очікування від інститутів ЄС помітно зросли. А в Нідерландах та Франції кількість людей, які розраховують на підтримку Німеччини, особливо велика. Що ще раз підтверджує лідерську роль ФРН під час кризових ситуацій. Лише в 3-х країнах очікування підтримки з боку інституцій ЄС чи інших держав-членів зменшилися. У Португалії ця цифра впала з 75 % (2020) до 70 % (2021), але португальці все ще мають найбільші очікування від Європи серед усіх

опитаних. У Польщі ця цифра впала лише на 8 %, з 50 % у 2020 році до 42 % у 2021 році. Але найбільш суттєва зміна відбулася у Німеччині, де очікування щодо Європи знизилися лише до 14 %. Переважна більшість (59 %) німців вважають, що в кризових ситуаціях вони можуть розраховувати лише на власні сили. Цей факт ще раз підкреслює те, що криза довіри перейшла з менших країн на могутніші. Політики ЄС повинні також звернути увагу і на те, що лише близько 12 % респондентів по всій Європі вважали, що «ЄС слід розпустити». Це підкреслює той факт, що громадяни ЄС не втратили віру в європейський проєкт. Молодше покоління дає ще більшу надію: дані ЄРМВ показують, що молоді люди рідше виступали за розпуск ЄС, ніж респонденти старші 40 років.

ЄС повинен інвестувати у зовнішню політику, що базується на цінностях, враховуючи силу підтримки цього у таких країнах, як Франція, Німеччина та Іспанія, де зростає відчуття того, що система ЄС вже не працює. Така політика надає ЄС глобальну роль, з якою громадяни цих країн можуть ближче ототожнювати себе. Через більше ніж рік від початку пандемії COVID-19 багато громадян Європи менше довіряють інститутам ЄС. Їхні сподівання та очікування щодо кращого і ефективнішого європейського співробітництва, які були помітні на початку цієї кризи, очевидно не виправдалися. Тим не менш, європейський проєкт все ще користується сильною підтримкою серед населення країн-членів ЄС. Варто зауважити, що почуття спільної вразливості буде недостатньо для просування європейського проєкту в постковідний період. Тепер інститути ЄС повинні продемонструвати свою здатність служити європейським громадянам, покращивши силу ЄС, його здатність діяти на світовій арені та підтримку держав-членів під час виходу з пандемії. ЄС повинен прагнути бути світочем демократії, який може захистити громадян від нових глобальних загроз та викликів. Якщо ЄС не зробить цього, його легітимність буде під загрозою.⁶⁹

Підсумовуючи питання кризи довіри, варто підкреслити, що ми не погоджуємося з думкою Яна Руда, який зазначав, що загальна тенденція

⁶⁹ Ibid.

низької довіри до всіх форм правління та політики, як на національному рівні, так і на рівні ЄС продовжуватиметься в довгостроковій перспективі. Ми вважаємо, що вже можна спостерігати покращення цієї ситуації. Так, наприклад, явка на вибори у Європейський парламент у 2019 році становила 50,66%⁷⁰, що становило найбільшу кількість виборців на виборах до ЄС за останні 25 років. Цей факт є свідченням віри громадян в силу ЄС та його інституцій та бажання змінити поточний стан, використавши свій голос та проявивши проактивну позицію. Проте, ми також підтримує думку С. Деннісон та Дж. Пуглієрин і вважаємо, що на сьогодні питання розробки системи єдиної відповіді на загрози та кризи є нагальним і саме від роботи лідерів ЄС над збільшенням довіри громадян та підвищенням єдності серед країн-членів залежить подальший успіх європейського проєкту.

Криза легітимності ЄС також тісно переплітається з кризою довіри та дефіцитом солідарності в ЄС. Саме це кризове явище часто піднімається в дискусіях фахівців і саме ця криза може мати негативні дезінтеграційні наслідки в ЄС.

Однією з головних позицій, зайнятих Європейським Парламентом (ЄП) як виправдання для розширення політичних сфер, що належать до його компетенції, була його роль як єдиного безпосередньо обраного наднаціонального інституту, а отже, основного гаранта демократичної легітимності в ЄС. Однак протягом останнього десятиліття демократія в ЄС (особливо в Польщі, Угорщині, а також Чехії та Румунії) опинилася під загрозою правих популістських урядів, які прагнуть підірвати верховенство права, незалежність судових органів, вільну пресу та конвенції з прав людини, які підписали багато країн-членів ЄС. Однак це явище не можна обмежувати виключно зростанням неліберальних партій та рухів, адже до цієї кризи також можна віднести загрозу демократичним цінностям та верховенству права

⁷⁰ Final turnout data for 2019 European elections announced. *European Parliament*. 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20191029IPR65301/final-turnout-data-for-2019-european-elections-announced> (date of access: 15.09.2021)

всередині ЄС і євроскептичні настрої. Враховуючи ці складні аспекти кризи легітимності ЄС, варто зазначити, що у відповідь на кризу демократичної легітимності ЄС продовжує вживати обмежених кроків до більшої інтеграції. Ці обмежені короткострокові кроки не можуть повністю виключити непередбачені дезінтеграційні наслідки в середньостроковій та довгостроковій перспективі. Безперечно, відсутність реакції ЄС на правові реформи Польщі та збільшення виконавчих повноважень в Угорщині у відповідь на коронавірусну кризу свідчить про те, що система захисту демократичних цінностей в ЄС не працює. Фахівці рекомендують реформи інституцій ЄС, які змінять поведінку експертів і дозволять громадянському суспільству та громадянам відігравати більш активну роль як у відборі експертів для розробки політичних рішень, так і у самому процесі формування політики. Майбутній шлях розвитку європейського проєкту залежить від ймовірності реформ.⁷¹

Європейський Союз має два основні шляхи санкціонування країн-членів за порушення: процедури щодо порушення⁷² та стаття 7 Договору про Європейський Союз. Хоча процедури порушення найкраще підходять для конкретних порушень, посилення на статтю 7 є найсильнішим засобом санкціонування держави-члена за стійку недемократичну та/або неліберальну поведінку.⁷³ Європейський Союз двічі попередньо посилався на статтю 7: процедура була ініційована Комісією проти Польщі у 2017 році та Парламентом проти Угорщини у 2018 році. Однак політика партій на європейському рівні, у тому числі в Європарламенті, відіграє важливу роль у санкціонуванні держав-членів. Оскільки досить часто європейські партії намагаються захищати національних членів, мобілізувати дії для ініціювання процедури статті 7 може бути важко. Яскравим прикладом цього є випадок Угорщини. Так, ще у 2015 році в Угорщині розпочалося обмеження

⁷¹ Riddervold M. & Trondal J. & Newsome A. (2021). The Palgrave Handbook of EU Crises. Pp. 269-270. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-51791-5> (date of access: 12.09.2021)

⁷² Infringement action under Article 258 of the Treaty on the Functioning of the European Union. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm> (date of access: 12.09.2021)

⁷³ Kochenov D., & Pech L. (2015). *Upholding the Rule of Law in the EU: On the Commission's 'Pre-Article 7 Procedure' as a Timid Step in the Right Direction* (EUI Working Paper RSCAS 2015/24).

незалежності судової влади та свободи слова ЗМІ. Проте депутатам ЄП спочатку не вдалося забезпечити достатню кількість голосів, необхідну для санкціонування Угорщини, адже Європейська народна партія, правоцентристська партійна група в ЄП, не хотіла підтримувати санкції, які послабили б її власні позиції в парламенті. Однак до 2018 року настрої у ЄП змінилися, саме тоді достатньо правоцентристських політичних партій у ЄП підтримали запровадження статті 7 та санкцій проти угорської партії «Фідес» за порушення демократичних норм, щоб досягти необхідної ЄП більшості. Зіштовхнувшись із подібним викликом демократичним нормам Партії «Право і Справедливість» (PiS) у Польщі, правоцентристська політична партія, що угрупувалася в ЄП, зайняла позицію публічної догани PiS. PiS, як член значно меншої партійної групи Європейських консерваторів та реформістів (ЕКР), не мав політичного захисту, щоб затягнути дії, тому процедури щодо статті 7 були відкриті проти Польщі ще раніше ніж проти Угорщини. Хоча ці запобіжні процедури щодо статті 7 проти Угорщини та Польщі були відкриті та прийняті Європейським Парламентом, санкції не застосовуються до жодної з країн, оскільки вони блокуються в Європейській Раді. Повна реалізація процедур, передбачених статтею 7, є великою перешкодою для політичного очищення. Навіть там, де ЄП вдалося подолати власні інтереси партійних груп, щоб протистояти цим державам-членам, він, зрештою, не зміг просунути санкції через більш міждержавні європейські інституції.⁷⁴

Оскільки неліберальні лідери користуються пандемією коронавірусу, щоб закріпити свою владу, ЄС стикається із загрозами демократії та верховенству права серед своїх держав-членів ще більше. В Угорщині у 2020 році на тлі боротьби з коронавірусною кризою Віктор Орбан отримав нові широкі повноваження під час надзвичайного стану: уряд отримав можливість продовжувати надзвичайний стан, а Орбан можливість керувати державою за допомогою указів. В Польщі PiS приглушила конкуренцію за кілька тижнів

⁷⁴ Riddervold, M. & Trondal, J. & Newsome, A. (2021). The Palgrave Handbook of EU Crises. Pp. 269-270. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-51791-5> (date of access: 12.09.2021)

до президентських виборів 2020 року. ЄС, на жаль, не зміг змінити тенденцію до зменшення прихильності цих держав-членів до демократичних норм та правових режимів. Також ЄС не зробив кроків до рішучих дій щодо відновлення верховенства права в Угорщині чи Польщі, наприклад, шляхом припинення надання коштів цим країнам із фондів структурної перебудови.⁷⁵

Узагальнюючи кризу легітимності варто зазначити, що тенденція до збільшення кількості неліберальних, а деколи навіть гібридних, демократій, обраних демократичним шляхом, але які згодом почали зловживати владою, стає нормою в ЄС. В цьому випадку майбутній розвиток інтеграційного проєкту буде все ж відрізнятися. Так, у цьому випадку логічнішим варіантом розвитку подій може стати диференційований інтеграційний підхід, адже стан захисту і підтримки ключових демократичних цінностей ЄС у різних країнах різний, а отже подальша інтеграція може відбуватися на різних рівнях. Такий варіант можливий, якщо ЄС вирішить не співпрацювати та не фінансувати такі держави у довгостроковій перспективі, або продовжувати інтеграцію без них. Незважаючи на кризу демократії та верховенства права, Європейський Союз продовжує триматися за неліберальні демократії, в основному через економічну взаємозалежність, яка і раніше сприяла інтеграційним процесам в ЄС.

Проте найбільш нагальними кризами, що постали перед ЄС в останні роки, та у вирішення яких вклад ФРН був найбільшим, на нашу думку, є Брекзит, російська агресивна політика та коронавірусна криза.

Криза Брекзиту виділяється серед цього тріо кількома аспектами. По-перше, це не зовнішній виклик, а швидше внутрішня політична криза ЄС. По-друге, Брекзит, викликаний результатами референдуму Великобританії у червні 2016 року щодо виходу з ЄС, був кризою самого процесу європейської інтеграції всередині нього. Брекзит являв собою внутрішній розкол у структурі самого Європейського Союзу, розпад довіри та солідарності, який було вирішено рішенням Великобританії покинути спільноту. Інтенсивність Брекзиту була доволі несподіваною, проте структура та процедури договорів

⁷⁵ Ibid. (P.624)

ЄС стримували цю кризу. Феномен Брекзиту в інших країнах не матеріалізувався, принаймні поки що. ЄС фактично залишився надзвичайно згуртованим у своїй переговорній позиції по відношенню до Сполученого Королівства, незважаючи на безліч питань, які могли призвести до розколів у таборі ЄС. Проте невирішені питання і досі залишаються. Зрозуміло те, що ЄС більше ніколи не буде таким, яким він був до Брекзиту, а подальша співпраця та вплив Брекзиту у довгостроковій перспективі буде залежати в основному від ФРН, як лідера ЄС, та її подальшої стратегії діяльності в рамках ЄС. Ця криза ще раз підтвердила необхідність диференційованої інтеграції в рамках ЄС та формування стабільної і довготривалої політики у Європі.

Криза агресивної політики РФ є також особливою, оскільки ФРН та РФ мають тривалі історичні та геополітичні зв'язки, що впливали на політику Німеччини та ЄС стосовно Росії протягом останніх десятиліть. Проте саме агресія РФ стосовно України змусила Німеччину зайняти лідерську позицію в ЄС і припинити примирювальну політику з РФ. Саме з 2013-2014 рр. відповідальність ФРН за політику ЄС щодо РФ зросла та з'явився осуд дій Росії у риторичній країні та об'єднання. Поведінка уряду Росії протягом останніх 10 років дала ФРН та ЄС історичний урок, який вони не мають забувати. Гібридні інструменти, які сьогодні РФ використовує проти ЄС та його сусідів, цілком здатні підірвати стабільність на континенті, не кажучи вже про агресію та непередбачувану політику РФ, яка є викликом і загрозою для ЄС. Саме така ситуація перетворилася на одну із основних, на нашу думку, зовнішніх криз, з якою сьогодні стикається ЄС. До того ж, саме ця криза виявила значні недоліки у політиці ФРН у ЄС.

Коронавірусна криза відрізняється тим, що не була спричинена жодною із сторін міжнародних відносин і однаково вражає весь світ. Саме несподіваність кризи та неготовність інститутів і країн-членів ЄС до її подолання перетворили її на один із найскладніших викликів ЄС останніх років.

Для подолання кожної з цих криз надзвичайно важливим залишалася єдність та солідарність в рамках ЄС, яку було досягнуто завдяки зусиллям

ФРН. Тож, саме ці три кризи ЄС та роль ФРН у них ми аналізуватимемо у наступних розділах.

Висновки до розділу 1

Отже, на сьогодні ЄС стикається з полікризою, що представляє сукупність інтеграційних викликів і криз, що становлять екзистенціальну загрозу існування європейському проєкту. Проте, громадяни ЄС не втрачають віру у європейський проєкт і вважають, що для відновлення успіху ЄС необхідно сформувавши спільну стратегію подолання кризових ситуацій, а також відновити європейську солідарність в ЄС. Поточні кризи все ж послаблюють ЄС та країни-члени і впливають на розвиток євроінтеграційних процесів. Загалом можна припустити, що полікриза в майбутньому цілком ймовірно може привести до поглиблення диференційованої форми євроінтеграції, як один із шляхів уникнення дезінтеграції. Німеччина, як лідер, ЄС, відіграє ключову роль у формуванні спільної відповіді об'єднання на кризи, тому багато країн очікують, що в першу чергу ФРН реагуватиме на кризи, формуватиме порядок денний їх вирішення та надаватиме допомогу іншим країнам-членам, що є можливим за стабільної підтримки лідерства ФРН іншими країнами ЄС.

РОЗДІЛ 2. ПОЗИЦІЯ І РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ У ПРОЦЕСІ БРЕКЗИТУ

2.1. Вплив Німеччини на перебіг та завершення процесу Брекзиту

Кризи в ЄС, особливо міграційна криза, були одним з чинників, що призвели до іншого важливого виклику єдності ЄС – Брекзиту. Питання виходу Великобританії з ЄС неодноразово піднімалось консервативними і націоналістичними партіями країни та завершилось проведенням референдуму 23 червня 2016 року.⁷⁶ Результати референдуму – 51,9 % за вихід і 48,1 % проти – призвели до того, що наприкінці березня 2017 року Великобританія офіційно передала Брюсселю заяву про вихід з ЄС. До референдуму у Великобританії було висловлено думку, що голосування може призвести до суттєвих змін у європейській інтеграції.⁷⁷ Одні стверджували, що це призведе до розвитку дезінтеграційних процесів, тоді як інші побачили в цьому можливість для подальшої інтеграції спільноти, адже вихід країни, яку часто називали «незручним партнером»⁷⁸ тільки посилить інтеграційні процеси.

Ангела Меркель одразу висловила жаль з приводу рішення громадян Великобританії про вихід країни з ЄС. Вона запропонувала діяти по шести напрямкам, за якими вони і співпрацювали в питанні Брекзиту. По-перше, спокійний і тверезий аналіз обстановки. По-друге, збереження дружніх і взаємовигідних контактів з Лондоном після його виходу з ЄС. По-третє, майбутні переговори між Євросоюзом і Великобританією без нанесення шкоди попереднім досягненням ЄС. По-четверте, переговори без надання привілеїв країні, що покидає Євросоюз. По-п'яте, відстоювання інтересів німецьких громадян і німецького бізнесу. По-шосте, розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики в рамках трансатлантичного партнерства.⁷⁹

⁷⁶ Buckledee, S., *The Language of Brexit: How Britain Talked Its Way Out of the European Union*, London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing Plc, 2018, p. 240

⁷⁷ Oliver, T., *Europe without Britain: assessing the impact on the EU of a UK withdrawal*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2013.

⁷⁸ George, S., *An Awkward Partner: Britain in the European Community*, Oxford: OUP, 1998.

⁷⁹ Германия в Европейском Союзе: от экономического локомотива к политическому лидерству. Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/germaniya-v-evropeyskom-soyuze-ot-ekonomicheskogo-lokomotiva-k-politicheskomu-liderstvu> (дата обращения: 02.02.2021)

Леопольд Траугот зазначав, що після Брекзиту ФРН буде зобов'язана зробити більше, щоб заповнити прогалину, що залишиться після Великобританії, водночас країна втратить ключового союзника, коли ЄС будуватиме стратегію майбутнього розвитку. У середньостроковій і довгостроковій перспективі вихід Великої Британії матиме вплив на роль ФРН в ЄС, що змусить Німеччину зіткнутися з критичними стратегічними питаннями.⁸⁰ Дійсно, після виходу Великої Британії з ЄС відповідальність за врегулювання кризових явищ, з якими стикається ЄС, ще більше впала на плечі ФРН. Брекзит також збільшив частку Берліна у ВВП Євросоюзу з 20% до 25%, а також його роль у формуванні СПБО ЄС, замінивши таким чином Великобританію, яка брала у цій сфері активнішу роль ніж ФРН.

Так між ФРН, з одного боку, та Британією, з іншого, існують принципові відмінності щодо політики безпеки. Великобританія традиційно сприймала політику безпеки та оборони ЄС насамперед як інструмент для зміцнення європейського стовпа НАТО і перетворення Європи на привабливішого партнера для США. Німеччина, навпаки, завжди дотримувалася стратегічного бачення поглиблення європейської оборонної інтеграції для посилення проєкту європейської інтеграції – підхід, якого ніколи не поділяла Великобританія.⁸¹ Обидві країни також дотримувалися різних стратегій та інтересів під час переговорів про вихід. З британської точки зору, співробітництво в галузі оборони було їхньою перевагою під час переговорів щодо Брекзиту. Дійсно, наприкінці березня 2017 року Тереза Мей у своєму листі щодо статті 50 натякнула лідерам країн-членів ЄС, що невиконання угоди про Брекзит призведе до послаблення співробітництва у сфері безпеки та боротьби з тероризмом. Однак Німеччина разом з іншими членами ЄС одразу зазначила, що не сприйме співпрацю в галузі безпеки та оборони як розмінну монету під

⁸⁰ Traugott, L. How Brexit will affect Germany's role in the EU. *Open Europe*. 2018. URL: <http://blogs.lse.ac.uk/eurompblog/2018/05/18/how-brexit-will-affect-germanys-role-in-the-eu/> (date of access: 15.01.2021)

⁸¹ Lain, S. The future of post-Brexit Germany-UK security relations. RUSI Workshop Report: 2016. P. 6. URL: https://www.fes-london.org/fileadmin/user_upload/publications/files/FES-RUSI_2016_Workshop-Report.pdf (date of access: 15.01.2021)

час переговорів. Німеччина та Велика Британія розходяться також у тому, що саме вони хочуть від майбутніх відносин. Обидві сторони пообіцяли зберегти тісну співпрацю у сфері оборони після Брекзиту, зазначаючи, що це у їхніх спільних інтересах, хоча на практиці ситуація виявилася дещо інакшою. Визнаючи важливу роль Великобританії у Європі, Німеччина, пропонує саме багатосторонню співпрацю (ЄС-Великобританія і, звичайно ж, НАТО) або мінілатеральну платформу (Великобританія-Німеччина-Франція), але не двосторонню співпрацю як цього хотіла б Великобританія. Це не означає, що Німеччина, як правило, не бажає вступати у двосторонні, як це демонструють нещодавні переговори щодо двосторонньої оборонної угоди з Норвегією у 2021 році. Насправді, Німеччина бере участь у всіх форматах оборонного співробітництва, від двостороннього або мінілатерального до багатостороннього, і є провідною країною в Концепції рамок країн НАТО.⁸² Однак, схоже, ФРН особливо неохоче ставиться до того типу нової двосторонньої співпраці, яку пропонувала Великобританія, в основному через побоювання підірвати згуртованість ЄС. Небажання Німеччини ще більше підкріплюється тим, що і Великобританія, і Німеччина разом залишаються членами НАТО, що зменшує відчуття нагальної необхідності активізації оборонного співробітництва з Великобританією після Брекзиту.

Питання оборони є досить вразливим для Німеччини і у плані витрат. Витрати ФРН на оборону у 2019 р. становили лише близько 1,4% ВВП. До того ж через спадщину II світової війни Берлін радикально менш готовий до використання військової сили за кордоном. З тих же причин дуже важко уявити збільшення військових витрат, проте ФРН ще у 2020 році заявила, що збільшить військові витрати до 2025 р. до 2%. Також ФРН дуже активно брала участь у підготовці реформи СПБО з урахуванням Брекзиту. В жовтні 2016 р. міністри оборони Франції, Іспанії та ФРН презентували спільний план реформування СПБО і наприкінці 2018 р. вже були запуснені інтеграційні

⁸² Urbanovsk, J., Chovančík, M. & Brusenbauch, M. (2021) German-UK defence cooperation amid Brexit: prospects for new bilateralism. European Security. URL: <https://doi.org/10.1080/09662839.2021.1948402> (date of access: 15.09.2021)

проекти: PESCO⁸³ і EI2⁸⁴. До того ж Брекзит ще раз підтвердив лідерську позицію ФРН в ЄС і навіть посилив її владу, тому Берліну потрібно переосмислити свою роль та довготривалу стратегію в ЄС.

В контексті Брекзиту європейські лідери зазначали часто, що сценарій «багатошвидкісної Європи» може бути неминучим або навіть бажаним; ідея, яку донедавна вважали табу. Дійсно, головне повідомлення після зустрічі у Версалі 7 березня 2017 року серед лідерів Франції, Німеччини, Італії та Іспанії було очевидним: «диференційоване співробітництво» все частіше розглядається як шлях вперед для ЄС, щоб уникнути ризиків розпаду.⁸⁵ Всі інші кризи, з якими стикається ЄС, тільки підливають масла у вогонь. За словами Меркель, це необхідно, так як життя показало, що не всі країни-члени співдружності перебувають на рівних інтеграційних щаблях. Проте Берлін все ж таки побоюється, що це може призвести до ще більшої непопулярності серед інших членів ЄС і зазначає, що посилене співпраця між деякими державами має стати доповненням співпраці в рамках Євросоюзу, а не її аналогом.⁸⁶ Так країни Східної Європи всіляко виступають проти будь-якої ідеї Європи «різних швидкостей» і поділу ЄС на категорії держав-членів.⁸⁷ Хоча останнім часом ситуація все більше змінюється, полікриза, а особливо криза легітимності, в рамках ЄС змушує країни говорити про «багатошвидкісну Європу» та дезінтеграційні процеси в рамках ЄС.

Прихильники Брекзиту вказували, що ФРН під час переговорів щодо цього процесу виступатиме з точки зору своїх економічних інтересів і матиме м'яку позицію щодо Великобританії. До того ж аналогічні аргументи наводились і щодо безпекових інтересів, адже ФРН не була готова використовувати військову силу як елемент оборони ЄС, на відміну від

⁸³ Balcer, A. Germany, Central Europe, and the EU after Brexit. *Aspen Review*. 2017. URL: <https://www.aspenreview.com/article/2017/germany-central-europe-and-the-eu-after-brexit/> (date of access: 15.01.2021)

⁸⁴ Zandee, D. Kruijver K. The European Intervention Initiative. *Netherlands Institute of International Relations*. September, 2019. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2019-09/The_European_Intervention_2019.pdf (date of access: 15.01.2021)

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Dempsey, J. The German Dread of Brexit. *Carnegie Europe*. 2016. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/63730> (date of access: 02.02.2021)

Великобританії та Франції. Проте ці аргументи були помилковими з двох причин. По-перше, Європейський проєкт є головним для ФРН, на відміну від деяких інших держав. Ангела Меркель неодноразово заявляла, що євроінтеграція і співробітництво країн ЄС лежать в основі національних інтересів ФРН.⁸⁸ Так ще уряд Гельмута Коля одним із пріоритетних завдань політики вважав європейську інтеграцію.⁸⁹ По-друге, економічні інтереси ФРН глибоко пов'язані з ЄС і до того ж, коли національні інтереси на кону країна нехтує бізнес-інтересами, як це було продемонстровано під час кризи в Україні, коли ФРН висунула санкції проти РФ, які шкодили бізнесу Німеччини.⁹⁰ Хоча і у цьому випадку існують винятки, такі як підтримка ФРН проєкту РФ «Північний потік-2», який, на нашу думку та думку багатьох фахівців, є саме політичним і аж ніяк не економічним, як зазначає Німеччина. Саме цей проєкт підтверджує той факт, що ФРН не завжди є віддана політичним принципам та цінностям ЄС, які сама ж і декларує.

Від початку переговорів ЄС з Великобританією щодо її виходу з співдружності головним пріоритетом Німеччини залишалось прагнення забезпечити впорядкований Брекзит, тобто з угодою. Після довгих переговорів наприкінці листопада 2018 року уряд Британії та ЄС досягли компромісу. Основним питанням залишалось чи підтвердить цю угоду британський парламент, який, як і очікувалось, не затвердив погоджену угоду 15 січня. ЄС зазначив, що компромісу було досягнуто і вони більше не мають чого запропонувати, нічого не змінив і «план Б» Терези Мей, який втім нічого нового не запропонував. Тоді як міністр зовнішніх справ ФРН Гайко Маас стверджував, що «... тепер хід Британії, ЄС вже зазначив до чого прагне і навіть поступився в деяких питаннях, тепер черга Британії визначитись чого вони хочуть, тому що поки вони визначились тільки з тим, чого вони не хочуть,

⁸⁸ Besch, S. Berlin to the rescue? A closer look at Germany's position on Brexit. *Centre for European reform*. 2017. URL: https://cer.eu/sites/default/files/pb_germany_brexit_17.3.17.pdf (date of access: 02.02.2020)

⁸⁹ Рудько, С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи в пост біполярний період навчально методичний посібник із курсу. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2012. 412 с. С.154-155.

⁹⁰ Besch, S. Berlin to the rescue? A closer look at Germany's position on Brexit. *Centre for European reform*. 2017. URL: https://cer.eu/sites/default/files/pb_germany_brexit_17.3.17.pdf (date of access: 02.02.2020)

а цього недостатньо. Час для ігор закінчився.»⁹¹ Канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила, що зробить все можливе для того, щоб Британія залишила Європейський Союз з угодою і вказала, що навіть після Брекзиту Великобританія повинна залишитись важливим партнером ФРН і ЄС.⁹²

31 січня 2020 року після 47 років членства в ЄС Велика Британія покинула об'єднання. Тоді ж розпочався перехідний період, за який сторони мали домовитися про угоду про торгівлю та співробітництво (УТС)⁹³. Після багатьох місяців переговорів Велика Британія та Європейський Союз врешті домовились про угоду, яка визначає їхні відносини, вона набула чинності 31 грудня 2020 року. А вже з 1 січня цього року країна повністю завершила процес Брекзиту.⁹⁴ Жорсткого Брекзиту (без угоди) вдалося уникнути, але УТС все ж містить у собі проблемні положення. А вищезгадане питання співпраці в сфері оборони та безпеки взагалі було виключено з договору на вимогу Великобританії. Нові торгові бар'єри все ж були встановлені, в Північній Ірландії це спричинило певну політичну напруженість між Великобританією та ЄС. Водночас багато елементів вимагають тісної співпраці з Лондоном у сфері СПБО: близькість територіального розміщення; спільні цінності, інтереси; кризи та виклики; членство в НАТО та інших міжнародних організаціях; тісні економічні зв'язки; а також культурні та особистісні зв'язки. Таким чином, серйозним викликом для уряду Німеччини є включення Лондона до європейської зовнішньої політики та політики безпеки, не завдаючи при цьому шкоди ЄС.

На нашу думку, Брекзит спричинив екзистенціальну кризу в ЄС, розв'язав нову хвилю євроскептицизму та поглибив полікризу. За останні роки створювалося враження, що Німеччина є занадто домінуючою силою в ЄС.

⁹¹ Foreign Minister Heiko Maas in an interview with Deutschlandfunk on the British House of Commons' rejection of the Brexit deal. *Federal Foreign Office*. 2019. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-brexit-deutschlandfunk/2177656> (date of access: 02.02.2020)

⁹² Chambers, M. We have responsibility to get an orderly Brexit, says Merkel. *Reuters*. January 19, 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-merkel/we-have-responsibility-to-get-an-orderly-brexit-says-merkel-idUSKCN1PD0CG?il=0> (date of access: 02.02.2020)

⁹³ Trade and Cooperation Agreement. *EUR-Lex*. April 4, 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG (date of access: 02.05.2021)

⁹⁴ Brexit: What you need to know about the UK leaving the EU. *BBC News*. December 30, 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887> (date of access: 02.02.2021)

Тому той факт, що Франція часом діє більш напористо і висуває свої плани майбутніх євроінтеграційних процесів добре для Європи, Франції, а особливо для Німеччини. Так лідери двох найсильніших країн Європи висунули нові пропозиції щодо свого бачення майбутніх інтеграційних процесів у ЄС без Британії. По-перше, і канцлерка, і президент під час Брекзиту сформулювали спільне бачення реорганізації європейських комісаріатів, а саме зменшення їхньої кількості. Щодо виборів президента Єврокомісії, то Ангела Меркель запропонувала загальноєвропейські списки топ-кандидатів, тобто списки найкращих кандидатів, які конкуруватимуть один з одним під час виборів, що зробить їх незалежними від висування урядами країн. По-друге, Меркель підтримала пропозицію французького президента щодо створення армії ЄС, а саме європейських сил швидкого реагування для закордонних операцій. Вона зазначила, що це може стати гарним доповненням до НАТО і незважаючи на те, що ЄС стикається з численними матеріально-технічними перешкодами на шляху до більшої військової та оборонної інтеграції, вкрай важливо, щоб ЄС продовжував таку інтеграцію, зауваживши, що Європі, як це показало президенство Трампа, не варто розраховувати на США. До того ж лідери не виключали можливість входження Британії до складу армії після її виходу з ЄС.⁹⁵ Хоча, на нашу думку, Велика Британія навряд чи погодиться приєднатися до такої ініціативи. Також Німеччина підтримує план з розширення вже існуючої європейської цивільної оборони. По-третє, в середині грудня 2018 року лідери країн ЄС затвердили бюджет єврозони за планом Франції та Німеччини. План цього бюджету має на меті зміцнення правових основ єдиної валюти євро.⁹⁶ В той же час існує план Німеччини щодо перетворення Європейського механізму стабільності (ESM) в Європейський валютний фонд, але ФРН хоче щоб контролювали його європейські національні держави, а не

⁹⁵ Herszenhorn, D. Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO. *Politico*. November 14, 2018. URL: <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/> (date of access: 02.02.2020)

⁹⁶ Barbire, C. Macron wins partial victory on eurozone budget. *Euractiv*. December 17, 2018. URL: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/macron-wins-partial-victory-on-eurozone-budget/> (date of access: 02.02.2020)

ЄС, що також вказує на зберігання рис національно орієнтованої інтеграційної політики Німеччини.⁹⁷ Важливою подією стало підписання між Німеччиною і Францією наприкінці січня 2019 року договору про дружбу і співпрацю. Цей договір ще раз підтвердив єдність країн на шляху реформ ЄС з метою інтеграції, особливо в умовах Брекзиту та інших внутрішніх і зовнішніх криз.⁹⁸

На нашу думку, Брекзит вказав, що перед самою системою Євросоюзу стоять істотні виклики. Це означає, що вплив Брекзиту на інтеграційні процеси в ЄС визначатиметься балансом між двома чинниками: перший – успіх або невдача Великобританії поза спільнотою і як це сприйматиметься іншими членами ЄС, другий – здатність ЄС долати системні виклики та у такий спосіб продовжувати демонструвати громадянам, що у порівнянні з іншими варіантами, він відповідає їхнім політичним вимогам і забезпечує ефективне розв’язання проблем, з якими вони стикаються.⁹⁹ Хоча полікриза та вся сукупність викликів, що постала перед ЄС на сьогодні послаблює об’єднання та його здатність швидко і ефективно вирішувати кризи.

Від самого початку рішення Великобританії вийти з ЄС було сприйнято Німеччиною з великим розчаруванням, до останнього політики та громадяни ФРН, як і багатьох інших країн ЄС, сподівалися, що Великобританія так і не покине ЄС. Проте зараз процес Брекзиту завершено, а перед ЄС на чолі з Німеччиною постали нові виклики і загрози та завдання сформувати новий тип відносин з країною, що покинула ЄС.

⁹⁷ Germany proposes tough conditions for ‘European IMF’. *Euractiv*. November 22, 2018. URL: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/germany-proposes-tough-conditions-for-european-imf/> (date of access: 02.02.2020)

⁹⁸ Noll, A., Bosen, R. Merkel and Macron sign Treaty of Aachen to revive EU. *Deutsche Welle*. January 22, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/merkel-and-macron-sign-treaty-of-aachen-to-revive-eu/a-47172186> (date of access: 02.02.2020)

⁹⁹ The Impact of the UK’s Withdrawal on EU Integration. *Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs* European Parliament. 2018. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU\(2018\)604973_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU(2018)604973_EN.pdf) (date of access: 15.01.2020)

2.2. Роль ФРН у формуванні політики ЄС щодо Великої Британії після її виходу з об'єднання

Оскільки ФРН відіграє лідерську роль в ЄС і є найбільш проінтеграційною силою в об'єднанні з часів його створення, очевидним став той факт, що саме Німеччина відіграватиме ключову роль у формуванні порядку денного ЄС з Великобританією після її виходу. Так і відбулося.

Проте варто зазначити, що з часу завершення Брекзиту кардинальних змін не настало і однією із причин цього стало також переобрання канцлера ФРН Ангели Меркель та вибори до німецького Бундестагу, що відбулися 26 вересня 2021 року. За результатами, партії СДПН та ХДС/ХСС отримали найбільшу кількість голосів (СДПН – 25,7 %, ХДС/ХСС – 24,1 %). Обидві партії, які керували разом у коаліції протягом останніх 12 років, пообіцяли припинити свою співпрацю, заявивши, що спробують сформувати коаліцію з партіями, які посіли третю і четверту сходинки, Зеленими (14,8%) та Вільною демократичною партією (11,5%).¹⁰⁰ Наразі тривають переговори між СДПН, Зеленими та ВДП про створення нової правлячої коаліції. Переговори триватимуть допоки сторони не домовляться, а оскільки жодних часових обмежень не існує, цей процес може затягнутися на досить тривалий час. Після завершення формування коаліції жодних важливих рішень, як показує історія, також не буде прийнято. У такому випадку позиція ФРН як лідера ЄС протягом цього часу буде послаблена. Враховуючи, що у першій половині наступного року, коли Франція головуватиме в Раді ЄС, також відбудуться президентські вибори в Франції, ЄС залишиться досить ослабленим та перебуватиме у стані невизначеності у період коли він найбільше цього потребує. Зокрема, три сфери європейської політики: протистояння з Великою Британією щодо Північно-Ірландського протоколу, суперечка щодо верховенства права з Угорщиною та Польщею, та необхідність реформування фінансальних правил ЄС – вимагають політичного контролю, не кажучи вже про решту кризових ситуацій в ЄС.

¹⁰⁰ Bundestag election 2021. Results. The Federal Returning Officer. URL: <https://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2021/ergebnisse.html> (date of access: 15.10.2021)

До того ж, як зазначають експерти, ймовірний кандидат на посаду канцлера ФРН – Олаф Шольц – все ж не зможе забезпечити Європейському Союзу сильне лідерство, як це було за Ангели Меркель. Шольцу не вистачає харизми, якою володіють усі великі лідери. Проте його здатність ніколи не здаватися, йти до кінця та з впевненістю долати кризові ситуації – це те, що найбільше потребують люди у період полікризи. До того ж, у зовнішній політиці Шольц виступає за послідовність. Під його керівництвом Німеччина працюватиме на «сильну, суверенну Європу», яка говорить «єдиним голосом». Основним принципом він вважає співпрацю із США та НАТО.¹⁰¹ Саме тому, очікувати кардинальних змін курсу у політиці ФРН у майбутньому очікувати не варто.

Найбільш нагальним викликом, з яким зіткнеться новий уряд Німеччини, є Брекзит. Велика Британія очікує відповіді ЄС на свій «командний документ», опублікований ще у липні цього року, в якому міністр по переговорам з ЄС по Брекзиту Девід Фрост виклав довгий список вимог щодо перегляду Протоколу щодо Північної Ірландії. Проте Шольц ще і досі не висловив своєї думки з цього приводу і не надав жодних вказівок про те, як вони будуть працювати над вирішенням цих проблем. Хоча Меркель, ймовірно, все ще буде допомагати та спостерігати, такий політичний вакуум у Берліні та Парижі все ж може призвести до ескалації проблем.¹⁰²

До того ж, сама Велика Британія неохоче розглядає можливості для співпраці з ЄС. Незабаром після виходу з ЄС уряд Великої Британії чітко дав зрозуміти, що вважає посла ЄС у Лондоні представником міжнародної організації і не надаватиме цій посадовій особі повний дипломатичний статус, наданий представникам держав. Враховуючи, що 142 інших делегата ЄС у всьому світі мають цей статус, Брюссель вважав це недружнім кроком і у відповідь обмежив доступ британських дипломатів до інституцій ЄС. Ця

¹⁰¹ Kinkartz, S. Olaf Scholz: The unlikely savior of Germany's SPD. *Deutsche Welle*. September 27. 2021. URL: <https://www.dw.com/en/who-is-germanys-olaf-scholz/a-54517533> (date of access: 15.10.2021)

¹⁰² Rahman, M. Germany's leadership gap. *Politico*. September 28. 2021. URL: <https://www.politico.eu/article/germany-leadership-gap-olaf-scholz-chancellor-race/> (date of access: 15.10.2021)

невелика криза має мало практичних наслідків, але це демонструє, що, принаймні спочатку, уряд Великої Британії відчував потребу підкреслити свій вихід з ЄС через таку не дуже дипломатичну поведінку.

Набагато серйознішою проблемою є незавершені справи Брекзиту. Угода ЄС-Великобританія про торгівлю та співробітництво від грудня 2020 року залишила невирішеними багато питань, які потребують подальших складних переговорів. Виконання деяких елементів цієї угоди та протоколу щодо Північної Ірландії, що призвело до необхідності контролю на кордоні між Великою Британією та Північною Ірландією, вже виявилось дуже спірним. Ця напруга може перетворитися на постійне джерело тертя і навіть серйозну політичну кризу.¹⁰³

16 березня 2021 року уряд Великобританії опублікував свій «Інтегрований огляд безпеки, оборони, розвитку та зовнішньої політики»¹⁰⁴ – найповніший документ про британську зовнішню політику за останні кілька десятиліть. У документі викладено оптимістичне бачення «Глобальної Британії», яка завдяки своїм ресурсам і мережам партнерів успішно орієнтується у все більш складному світі. Документ розглядає майбутні відносини Великобританії з ЄС досить поверхнево. Проте документ визнає важливу роль, яку відіграє ЄС у мирі та процвітанні Європи і, що цікаво, передбачає пошук нових способів співпраці з ЄС над спільними викликами та загрозами. Проте і досі невідомо якими можуть бути ці нові способи. Тобто, з боку Великобританії бажання поглиблювати співпрацю з ЄС залишається дуже слабким. Країна надає перевагу розширенню мережі своїх партнерів та пошуку нових платформ для співпраці. Зокрема, уряд Великобританії вважає, що перебування в різних неформальних консультативних групах, включаючи

¹⁰³ Lehne, S. Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit. March 3. *Carnegie Europe*. 2021. URL: <https://carnegieeurope.eu/2021/03/30/rivals-or-partners-eu-uk-foreign-policy-relationship-after-brexit-pub-84197> (date of access: 15.10.2021)

¹⁰⁴ Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. *The UK Government*. March. 2021. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age-the_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf (date of access: 15.10.2021)

Європейську трійку (ЕЗ) Франції, Німеччини та Великобританії та (європейську) четвірку (Quad) – ЕЗ + США – дасть йому можливість впливати на зовнішню політику ЄС. У своїй промові на Мюнхенській безпековій конференції у лютому 2021 року Джонсон підкреслив свої великі сподівання щодо майбутньої співпраці в рамках Quad. Після Брекзиту співпраця ЕЗ більше не відбувається в рамках ЄС, але це не зупинило діяльність групи. Навпаки, відтоді ЕЗ збиралася частіше, ніж раніше, і прийняла десятки декларацій, що охоплюють найрізноманітніші теми.

Німеччина та Франція цінують співпрацю з Великобританією, та неформальність і гнучкість цього механізму, який дає змогу швидше реагувати на події, ніж складні структури ЄС. Інші члени ЄС та інституції ЄС сприйняли посилену співпрацю ЕЗ менш позитивно. У багатьох випадках навіть виникає сумнів, чи додаватиме якусь цінність позиція ЄС після заяви ЕЗ. Це зменшує здатність інших держав-членів висловлювати свою думку та послаблює актуальність зовнішньої політики ЄС. Однак поки що співпраця ЕЗ обмежувалась дипломатією, і жодних оперативних дій через цю структуру не було зроблено. Коли йдеться про санкції, військові чи цивільні місії, торговельні чи інші галузеві угоди з третіми країнами, фінансову допомогу та навчальні програми, інструменти ЄС не втратили своєї актуальності та цінності. Але ці інструменти можуть бути ефективно задіяні лише за наявності функціонального зв'язку між теоретичною концепцією та веденням дипломатії, з одного боку, та її оперативною підтримкою та реалізацією, з іншого. Тому потенціал співпраці ЕЗ обмежений. Якщо Німеччина та Франція хочуть керувати зовнішньою політикою ЄС, їм доведеться це робити зсередини, тому що їм потрібна підтримка всіх інших двадцяти п'яти членів.¹⁰⁵ Ідея про те, що Лондон може формувати зовнішню політику ЄС через свою неформальну співпрацю з ФРН і Францією, на нашу думку, точно не втілиться у реальність. І

¹⁰⁵ Lehne, S. Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit. March 3. *Carnegie Europe*. 2021. URL: <https://carnegieeurope.eu/2021/03/30/rivals-or-partners-eu-uk-foreign-policy-relationship-after-brexit-pub-84197> (date of access: 15.10.2021)

це породжує питання про те, як виглядати продуктивне партнерство між ЄС та Британією і як його створити.

Оскільки лідерськими країнами всередині ЄС є Німеччина та Франція, інші країни-члени адаптують свої стратегії для досягнення своїх інтересів та впливу на політичний курс ЄС. Створюються нові та активізуються старі блоки країн всередині ЄС: NB6 (Північно-балтійська шістка: Данія, Швеція, Фінляндія, Естонія, Латвія та Литва) та Нова Ганзейська ліга в Північній Європі, Вишеградська четвірка у Центральній Європі та Club Med у Південній Європі. Проте багато з них все ще вирішують лише проблеми у певній сфері. Варто зазначити, що така фрагментація сприяє розвитку багатошвидкісної Європи, проте ЄС не зможе створити новий баланс, поки ці різні регіональні групи та спеціальні коаліції не перетворяться із негнучких «блокуючих коаліцій» у каталізатори позитивних змін. Це вимагатиме активної дипломатії між цими групами та тягне за собою певну віддачу. Зрештою, єдиною країною, здатною подолати ці розриви, є Німеччина. Німеччина має перевагу, що не є частиною якоїсь окремої групи. Тому головним завданням Німеччини на сьогодні є вирішити чіткий шлях розвитку своєї країни та ЄС. До того моменту ЄС і надалі залишатиметься досить фрагментованим.¹⁰⁶

Якщо розглядати відносини у економічній сфері, варто зазначити, що торговельний оборот багатьох країн-членів та Великої Британії значно знизився. Яскравим прикладом цього є те, що Велика Британія опустилася на 11 сходинку торговельних партнерів ФРН, тоді як до референдуму 2016 року вона займала 5 місце. Одразу після оголошення про Брекзит Німеччина почала скорочувати зв'язки з Сполученим Королівством. За перші шість місяців 2021 року німецький імпорт британських товарів скоротився майже на 11% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року до 16,1 млрд євро (19,0 млрд доларів), про це свідчать дані Федерального статистичного управління. У той час як експорт німецьких товарів до Великобританії зріс на 2,6% до 32,1 млрд

¹⁰⁶ Brattberg, E., Brudzińska, K., Pires De Lima, B. Contending European Views on a New Post-Brexit Balance. *Carnegie Europe*. March 25. 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/03/25/contending-european-views-on-new-post-brexit-balance-pub-81354> 84197 (date of access: 15.10.2021)

євро, це не змогло запобігти зниженню двосторонньої торгівлі на 2,3%. Опитування німецької торговельної асоціації BGA в грудні 2020 року показало, що кожна п'ята компанія реорганізує ланцюжки поставок, щоб замінити британських постачальників на інших в ЄС.¹⁰⁷

На нашу думку, Німеччина частково свідомо вирішила замінити зв'язки з Великобританією на нові зв'язки з іншими країнами-членами ЄС, таким чином підтверджуючи важливість співпраці саме в рамках ЄС і покарати таким чином уряд Великої Британії, який вважав, що їхня країна абсолютно нічого не втратить від виходу, а лише покине незручні для неї угоди та платформи співпраці. До того ж самі компанії та бізнеси розривають зв'язки через страх нових перешкод на шляху торгівлі.

ЄС був і є найближчим та найбільшим торговим партнером Великобританії, на нього припадає понад 40% експорту. Проте після офіційного виходу з ЄС у січні 2021 року вартість товарів, експортованих до Європейського Союзу, впала з 14,4 мільярда британських фунтів до 7,9 мільярда фунтів, тоді як вартість імпорту впала з 24,7 мільярда до 16 мільярдів, що стало найбільшим падінням торгівлі у світі на даний період часу. Як імпорт, так і експорт до ЄС відновилися дещо пізніше в 2021 році, хоча обидва показники все ще залишаються нижче рівня 2020 року.¹⁰⁸ Як видно на діаграмі (Додаток 1), найгірший рівень торговельного обороту Великобританії та ЄС був у березні 2021 року, саме тоді експорт з ЄС та імпорт до ЄС впав до найнижчого рівня. До того ж, торговельний дефіцит для Великої Британії також перебував на досить високому рівні та становив 8,9 млрд фунтів стерлінгів (1,6% ВВП), тоді як у другому кварталі 2021 року дефіцит зменшився і становив 8,6 млрд фунтів стерлінгів (1,5% ВВП).¹⁰⁹ Торговельний оборот з

¹⁰⁷ Nienaber, M., Wagner, R. Britain no longer in top 10 for trade with Germany as Brexit bites. *Reuters*. September 8. 2021. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-britain-no-longer-top-10-trade-with-germany-brexite-bites-2021-09-08/> (date of access: 15.10.2021)

¹⁰⁸ Clark, D. Value of trade in goods with the European Union in the United Kingdom from January 1997 to August 2021. *Statista*. October 13. 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/284750/united-kingdom-uk-total-eu-trade-in-goods-by-trade-value/> (date of access: 15.10.2021)

¹⁰⁹ Jozepa, I. Trade: Key Economic Indicators. Latest statistics on UK's trade performance and balance of payments. *UK Parliament*. October 13. 2021. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02815/> (date of access: 15.10.2021)

країнами поза ЄС недостатній, щоб компенсувати зниження торгівлі з країнами-членами ЄС.

Це ще раз підтвердило прогнози експертів про зниження рівня торгівлі між ЄС та Великобританією після її виходу з союзу. Перспективи покращення цієї ситуації також не очікується. Основними причинами є невдоволення Великої Британії щодо угоди про торгівлю, що була підписана наприкінці 2020 року. Основними каменями спотикання є протокол щодо Північної Ірландії навколо якого розгортаються політичні суперечки між сторонами та суперечки щодо надання ліценцій на риболовлю французьким човнам.¹¹⁰ До того ж, Лондон також хоче позбутися правового нагляду вищого суду ЄС, що для Брюсселя є перетином червоної лінії. Ці проблеми суттєво ускладнили відносини між сторонами.

За результатами опитування, проведеного Лондонською школою економіки, у якому взяли європейські та американські експерти, переважна більшість (86% учасників дискусії) погоджується, що економіка Великобританії, ймовірно, буде щонайменше на кілька відсотків меншою у 2030 році, ніж була б якби Велика Британія не вийшла з ЄС. Лише чверть респондентів вважає, що те саме стосується економіки ЄС-27, тоді як 41% експертів вважають, що вплив на ЄС не буде надто негативним.¹¹¹

В питанні культури та освіти Велика Британія теж вирішила покинути старі формати і взятися за формування нових програм та платформ співпраці. Великобританія вже відмовилася продовжувати брати участь у програмі «Erasmus+». Натомість було оголошено про створення Програми Тюрінга (Turing scheme), яка замінить європейську платформу. Британська ініціатива відрізняється тим, що спрямована лише на британських студентів, які тепер матимуть змогу навчатися не лише в Європі, але у всьому світі. Ключовими недоліками є відсутність довгострокового фінансування і той факт, що самі

¹¹⁰ Fishing row: Brexit minister in Paris for talks with French. *BBC News*. November 4. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-59159263> (date of access: 15.10.2021)

¹¹¹ Vaitilingam R. After Brexit: the impacts on the UK and EU economies by 2030. *London School of Economics*. January 25t. 2021. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2021/01/25/after-brexit-the-impacts-on-the-uk-and-eu-economies-by-2030/> (date of access: 15.10.2021)

університети мають домовлятися про обмін студентами і їхнє безоплатне навчання.¹¹² Нових ініціатив співпраці у цій сфері Британії виключно з ЄС поки що не було розроблено.

Висновки до розділу 2

Відхід у січні 2020 року одного з найсильніших суб'єктів зовнішньої політики ЄС завдав удару по престижу та м'якій силі Євросоюзу в усьому світі. Особливо протягом перших місяців і років після того, як Велика Британія проголосувала на референдумі у червні 2016 року за вихід із союзу, багато хто очікував, що Брекзит стане початком остаточного занепаду ЄС. Однак жодна інша країна такого ж рішення не прийняла і в наступні роки, сповнені різноманітних викликів та криз, ЄС виявився більш стійким, ніж багато хто очікував.

До того ж, вихід Великої Британії ще раз підкреслив важливу роль Німеччини у ЄС, зокрема йдеться про формування згуртованості у кризові періоди, фінансування, відповідальність за вирішення кризових ситуацій, формування подальшої стратегії та політики, тощо. До того ж, ФРН єдина країна, яка здатна побудувати стабільні євроінтеграційні процеси у форматі багатошвидкісної Європи при цьому еднаючи фрагментоване ЄС. Брекзит став ще однією кризою, що підвищила авторитет Німеччини серед країн-членів та показала, що Європейський проєкт є найважливішим для країни. Після Брекзиту ФРН також дотримується принципів солідарності в рамках ЄС, не надаючи жодних привілеїв країні, що покинула об'єднання, та пріоритезуючи відносини всередині ЄС. Хоча Британія зараз намагається відокремитися від європейської політики, все ж з часом, Лондон зрозуміє, що співпраця з ЄС є важливою частиною її політики і йому від цього не втекти. Багато проблем, з якими стикаються 27 країн-членів ЄС, також будуть хвилювати Лондон, а їхні спільні цінності лише зближуватимуть сторони. І спільний інтерес обох сторін

¹¹² Reuben, A., Kovacevic, T. Turing Scheme: What is the Erasmus replacement? *BBC News*. 12 March. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/education-47293927> (date of access: 15.10.2021)

у стабільному сусідстві з часом повинен стати міцною основою для стійкого партнерства. Проте попереду ще безліч спільних завдань для Німеччини разом з іншими країнами-членами ЄС та Великобританії у розробці та побудові спільних платформ і систем співпраці, які будуть вигідні для обох сторін.

РОЗДІЛ 3. АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ЄС

3.1 Роль ФРН у формуванні сучасної політики ЄС щодо Росії

Як ми вже встановили ЄС зараз є доволі фрагментованим і все більше наближається до багатошвидкісної Європи, але це стосується не лише рівнів співпраці, але і різних поглядів на різні проблеми європейської політики. Питання відносин ЄС та Росії є одним із тих, що також розділяє країни-члени на різні табори. Так, Польща та країни Балтії різко виступають проти Кремля, тоді як Угорщина, Австрія, Італія та Франція розвивають тепліші відносини, виступають за скасування санкцій ЄС або намагаються «перезавантажити» політику ЄС щодо РФ. Саме питання реакції ЄС на загрозу Росії і є найбільш дратівливим для країн ЄС, яким важко домовитися щодо правильної спільної системи відповідей на атаки з боку Кремля. Німеччина хоча, відіграючи лідерську роль в ЄС, часто об'єднувала країни у питанні санкцій щодо РФ, у той же час Німеччина також інколи, обираючи підхід своїх національних інтересів, сама ж і розділяла країни у питанні відповіді на загрозу з боку РФ для ЄС та сусідніх до нього країн.

Російська політика є ідеальним тестом для оцінки ролі Німеччини в політиці ЄС. Росія з багатьох причин – історичних, геополітичних, економічних, енергетичних і культурних – займає одне з головних пріоритетів зовнішньої політики Німеччини. Обидві країни довгий час були ключовими геостратегічними акторами в європейському політичному ландшафті. Крім того, з моменту розширення ЄС на Схід у 2004 році політика Росії стала спірним політичним полем у зовнішній політиці ЄС.

Після підписання у 1994 році Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС і Росією (УПС) Німеччина взяла на себе провідну роль у формуванні політики ЄС щодо Росії. Німеччина була не тільки активнішою, ніж інші країни-члени, пропонуючи ініціативи, але й у багатьох випадках досягала успішної реалізації своїх пропозицій на рівні ЄС.

Подібна картина вимальовується, якщо поглянути на основні кризові ситуації ЄС з Росією. Тут найчастіше в якості основних акторів були залучені Німеччина та Франція (Додаток 2). Наприклад, під час Другої чеченської війни 1999-2000 рр. обидві країни зайняли критичну позицію щодо ситуації з правами людини в Чечні та підтримали шість місяців обмежених санкцій щодо фінансування технічної допомоги Співдружності Незалежних Держав (TACIS). Під час російсько-грузинської війни в серпні 2008 року Франція взяла на себе провідну роль у врегулюванні криз за підтримки Німеччини. Тоді як під час російсько-українського конфлікту в 2014 році Німеччина відігравала ключову роль у кризовому управлінні та впровадженні економічних санкцій. Зрештою, політика ЄС щодо Росії стала все більш суперечливим політичним полем після розширення ЄС на Схід у 2004 році.¹¹³ Адже тоді до блоку приєдналися Польща та країни Балтії, що категорично виступають проти РФ.

Під час російсько-грузинської війни 2008 року Франція взяла на себе провідну роль у кризі під мандатом свого головування в Раді ЄС та уклала угоди про припинення вогню між сторонами конфлікту. Хоча Німеччина підтримувала зусилля Франції, вона не грала ключову роль у посередництві в цій кризовій ситуації і виступала проти подальших санкцій. Отже, цей випадок свідчить про незначний німецький вплив.

Генрік Ларсен стверджує, що «Німеччина де-факто заблокувала наполягання США на подальшому розширенні НАТО і зіграла роль будівника мосту між ЄС та Росією. Обмежена роль Німеччини в посередництві в цій кризовій ситуації демонструє, що вплив можна здійснювати без офіційної керівної ролі: хоча Франція явно займала лідерські позиції під час свого головування в Раді ЄС, Німеччина могла впливати на результати політики Євросоюзу, встановлюючи свої межі. Це показує, що політичну відповідь ЄС можна сформувати без керівництва Німеччини, але не без згоди Німеччини, що, за словами Дерека Біча, можна охарактеризувати як «негативну» роль лідера.

¹¹³Fix, L. Germany's Role in European Russia Policy. Palgrave Macmillan, Cham. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-68226-2> (date of access: 01.11.2021)

Німеччина внесла свій внесок у наратив конфлікту, який описав грузинсько-російську війну як несподівану ескалацію пострадянського конфлікту, а не як ознаку нової ревізійної російської зовнішньої політики, як стверджували Польща і країни Балтії. Як наслідок, Німеччина наголосила на необхідності повернутися до більшої, а не меншої співпраці з Росією, що призвело до швидкого відновлення звичних відносин з Росією. Таким чином, позиції держав-членів були тісно переплетені з їхнім основним наративом конфлікту: для держав-членів Східної Європи ця війна стала прецедентом, який спонукав Росію зробити подальші агресивні кроки у регіоні спільного сусідства, особливо в Україні в 2014 році. Для представників Німеччини, ця війна стала доказом того, що рішення НАТО в Бухаресті не зближуватися з Грузією представляло в ретроспективі «історичну мудрість».

Ініціатива «Партнерство для модернізації» ЄС-Росія 2010 року (модернізації економіки РФ та адаптація відносин ЄС-РФ з урахуванням досвіду наявних діалогових механізмів) свідчить про великий вплив Німеччини як на європейському рівні, так і на рівні держав-членів. Своєю ідеєю Німеччина визначила порядок денний інституційних відносин ЄС-Росія та відносин двосторонніх держав-членів з Росією. Це було наслідком уявлення про те, що на європейському рівні відбувалася «недостатня політика щодо Росії» через сильний акцент на східному сусідстві у той час. Вікно можливостей президентства Медведєва та американо-російське перезавантаження дозволили Німеччині на початку виступити зі своїми концептуальними ідеями та закласти основу для модернізаційної парадигми, натхненної принципами «Ostpolitik». Припущення про те, що політика модернізації Німеччини потребує «європейського виміру», природно впливало з розуміння Німеччиною своєї провідної ролі в політиці ЄС щодо РФ. Хоча Німеччина заявляла про свою відповідальність за цю ідею, вона залишила реалізацію Партнерства ЄС-Росія для модернізації для Європейської Комісії, що запобігло сприйняттю надто домінуючої ролі Німеччини. Таким чином, Німеччина покладалася на роль лідера ідей, щоб просувати ініціативу шляхом визначення порядку денного та

формування парадигми німецько-російського партнерства з модернізації як приклад для наслідування. Ця ініціатива демонструє «наївність» німецьких політиків щодо того, що Німеччина та Європа можуть сприяти демократизації Росії в довгостроковій перспективі. Незабаром після російсько-грузинської війни політичні ініціативи, розроблені до конфлікту, такі як політика модернізації, були відновлені Німеччиною, не ставлячи під сумнів їхні припущення та виходячи з переконання, що необхідні поглиблення, а не зменшення контактів з Росією.

Ініціатива Мезеберга 2010 року була ініціативою Федеральної канцелярії Німеччини щодо покращення співпраці ЄС з Росією у сфері безпеки шляхом тестування зусиль щодо врегулювання конфлікту в Придністров'ї в обмін на створення комітету з політики та безпеки ЄС-Росія. Пропозиція щодо створення спільного комітету не була прийнята ЄС, а також не було досягнуто достатнього прогресу у врегулюванні конфлікту. Отже, цей випадок також свідчить про незначний німецький вплив.

Під час російсько-українського конфлікту, який розпочався у 2014 році, Німеччина відігравала провідну роль у врегулюванні криз та очолювала політику санкцій ЄС щодо Росії. Таким чином, цей випадок демонструє великий вплив Німеччини та свідчить про кульмінацію впливу Німеччини на політику ЄС щодо Росії.¹¹⁴

До анексії Криму та початку війни в Україні Німеччина не відзначалась сміливою політикою чи прагненням до лідерства в ЄС, що було зокрема притаманне і для Ангели Меркель, яка займаючи пост канцлера з 2005 року не ризикувала і не вдавалась до рішучих дій у зовнішній політиці.¹¹⁵ Вона мала тенденцію підтримувати більшість щодо основних питань. Тим не менш, жорсткі заяви Ангели Меркель щодо Росії ще під час Євромайдану та втечі Януковича дали зрозуміти іншим країнам ЄС, що ФРН очолюватиме лідерські позиції у питаннях, що стосуються кризи в Україні та побудови спільної відсічі

¹¹⁴ Ibid. (pp. 31, 64-65, 88-89)

¹¹⁵ Koeth, W. How Did the Ukraine Crisis and the Annexation of Crimea Affirm Germany's Leading Role in EU Foreign Policy? *Journal-Africa and Francophonie*. 2018. pp.- 26-40.

Росії.¹¹⁶ Саме тоді, у 2014 році, було досягнуто «Мюнхенського консенсусу»¹¹⁷, коли тодішній президент, міністр закордонних справ та міністр оборони ФРН заявили, що Німеччина готова взяти на себе більше відповідальності у справах міжнародної безпеки.

На думку аналітика європейського відділення Фонду Карнегі в Брюсселі Ульріха Шпека, Німеччина очолила вирішення цієї кризи з трьох причин. По-перше, німецька влада в ЄС значно посилилась, особливо після кризи євро, у вирішенні якої ФРН відігравала домінуючу роль. Німеччина не тільки має найбільшу економіку і найбільше населення в ЄС, але й географічно лежить в центрі союзу і глибоко інтегрована в структури ЄС. По-друге, криза має життєво важливе значення для Німеччини, оскільки на карту поставлено весь геополітичний порядок на сході країни і ЄС. По-третє, не було нікого хто б міг очолити вирішення цієї кризи: Париж втратив свої позиції, до того ж Франція стикнулася з багатьма внутрішніми проблемами, як і Лондон, де наростали євроскептичні настрої. Брюссель не здатен був керувати зовнішньою політикою ЄС, що вкотре довело недостатню дієвість та ефективність інститутів блоку. Проте Франція стала ключовим партнером Німеччини в ЄС. Прихильність і підтримка Франції від самого початку посилювала позиції Берліну. Крім того, Франція представляє ті країни ЄС, які більш скептично ставляться до конфронтації з Росією, переважно держави Південної Європи, в результаті чого німецько-французький компроміс є компромісом між двома протилежними таборами в ЄС. Лондон також підтримував ФРН, допомагаючи Берліну забезпечити необхідну підтримку в ЄС, незважаючи на те, що через Брекзит значно втратив свої позиції в блоці.¹¹⁸

Політика ФРН у вирішенні кризи складалася з координації важливих питань з США і схвалення більшості країн всередині ЄС до підтримки підходу Німеччини. Від початку головною метою стратегії ЄС, очолюваної ФРН, було

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Giegerich, B., Terhalle, M. (2016). The Munich Consensus and the Purpose of German Power. *Survival*. 58. 155-166. 10.1080/00396338.2016.1161909.

¹¹⁸ Speck, U. German Power and the Ukraine Conflict. *Carnegie Europe*. March 26. 2015.URL: <http://carnegieeurope.eu/2015/03/26/german-power-and-ukraine-conflict-pub-59501> (date of access: 02.10.2021)

переведення конфлікту з військового рівня на дипломатичний та економічний. Ще однією опорою західної стратегії було застосування санкцій. Ці санкції мали дві мети: перша – побудувати консенсус всередині ЄС; друга – обмежити російський вплив в Україні.¹¹⁹

На думку аналітика Наталії Шаповалової¹²⁰, ФРН, на чолі з Меркель, уособлює Нормандський формат, режим санкцій ЄС щодо Росії та, загалом, наявність українсько-російського конфлікту в порядку денному ЄС, при тому не обіцяючи основних політичних ініціатив. З точки зору Берліна канали зв'язку між Берліном, Парижем, Києвом і Москвою, створені за цим форматом добре функціонують. Процеси управління конфліктами та внутрішні реформи розглядаються як нерозривно пов'язані між собою, спираючись на переконання, що успішні внутрішні реформи в Україні будуть найкращою основою для вирішення кризи.

Під час російсько-українського конфлікту Німеччина продемонструвала небачену досі лідерську роль у кризовій ситуації з Росією, що вказує на нову готовність Німеччини до участі. Ця лідерська роль виходила за межі контексту ЄС. Тому роль Німеччини часто називають вершиною впливу Німеччини та одним із найяскравіших прикладів німецького лідерства в Європі.¹²¹ Німеччина зазнала значного розвитку протягом російсько-українського конфлікту: від «сторожа і контролера» Східного партнерства, відкидаючи перспективу членства для країн-партнерів, до «творця» політики, що розробляє систему посередництва в кризових ситуаціях ЄС. Всупереч побоюванням країн Східної Європи, що підвищена роль Німеччини в політиці ЄС щодо Росії потенційно суперечитиме їхнім інтересам, випадок російсько-українського конфлікту продемонстрував, що «бути лідером ЄС стало важливішим для Німеччини, ніж позиціонувати себе як принципового партнера РФ в Європі». Хоча загальна

¹¹⁹ Сидорук, Т. В. Роль Німеччини у формуванні спільної позиції ЄС щодо російсько-українського конфлікту. Стратегічні пріоритети. 2015. № 3. С. 33-37.

¹²⁰ Jarbik, B., Sasse, G., Shapovalova, N., De Waal, T. The EU and Ukraine: Taking a Breath. *Carnegie Europe* February. 27. 2018. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub-75648> (date of access: 02.10.2021)

¹²¹ Kirchner, E. (2019) Germany and the European Union: Europe's Reluctant Hegemon?, *German Politics*, 28:4, 621-622, DOI: 10.1080/09644008.2019.1572958 P.231

позиція Німеччини щодо перспективи членства країн Східного партнерства не змінилася, Німеччина віддала перевагу кризовому посередництву в Україні над двосторонніми відносинами з Росією і не ухилялася від економічних санкцій. Таким чином, Німеччина стала тією об'єднуючою силою в рамках ЄС.

Конфлікт в Україні призвів до фундаментального переосмислення європейських і західних відносин з Росією. Німеччина внесла свій внесок у цю нову парадигму справжньої цензури у стосунках, сформулювавши конфлікт як виклик європейським нормам і цінностям та нагадавши історичні уроки XX століття. Незважаючи на цей підхід, орієнтований на норми та цінності, Німеччина продовжувала підтримувати будівництво газопроводу «Північний потік-2». Деякі країни-члени сприйняли цей суперечливий проєкт як такий, що підриває і суперечить позиції Німеччини щодо Росії після 2014 року та ставить під сумнів європейську солідарність. «Північний потік-2» став серйозним тягарем для ролі Німеччини в європейській політиці щодо РФ, а також для трансатлантичних відносин, оскільки німецький уряд недооцінив політичні та економічні наслідки проєкту.

На сьогодні об'єднуюча роль ФРН у плані відповіді РФ з боку ЄС суттєво послабилася. Підтримка і сприяння «Північному потоку-2», а також нещодавні заклики ФРН та Франції про відновлення діалогу з РФ та проведення саміту ЄС з Росією, свідчать про повернення до політики часів російсько-грузинської війни і відновлення діалогу з Росією без будь-яких причин для цього чи позитивних кроків з боку РФ. До того ж, зміна політичного ландшафту та обрання нового канцлера приведе до періоду невизначеності політики ЄС щодо РФ. Ймовірний майбутній канцлер Олаф Шольц виступає за оновлення стратегії ЄС щодо РФ. Уважні зауваження Шольца, які критикують Кремль, але не дають жодних обіцянок, були схожі на політику канцлера Ангели Меркель щодо критики Москви, залишаючи двері для «діалогу» відкритими. Він сказав, що має відбутися повернення до «взаємних принципів» безпеки та прав людини в Європі, узгоджених в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Він також не виключив зустрічі з президентом Росії Володимиром Путіним,

сказавши, що уряд Німеччини «завжди зустрічався з російським урядом» і що в останні роки було багато переговорів.¹²² Але, на нашу думку, зараз далеко не час для послаблення позицій ФРН та ЄС стосовно РФ, навпаки в найближчі роки необхідна більш жорстка позиція Німеччини, оскільки з боку РФ абсолютно відсутні будь-які поступки в бік конструктивних переговорів, ситуація на Донбасі та у Криму лише погіршується, а питання Північного потоку-2 та відновлення діалогу з РФ викликають суперечки та поділ на табори всередині ЄС, чого РФ і прагне досягти.

3.2. Роль Німеччини у боротьбі з дезінформацією та впливом РФ у ЄС

Європейська комісія (ЕК) ще з часу анексії Криму Росією визначила російські дезінформаційні кампанії як найбільшу загрозу ЄС, оскільки вони систематизовані, мають достатні ресурси та проводяться в значно більших масштабах, ніж аналогічні кампанії будь-якої іншої країни, в тому числі Китаю, Ірану та Північної Кореї. На думку ЄК, дезінформація – це «неправдива або оманлива інформація, створена, представлена та розповсюджена для досягнення економічних вигод або навмисного обману громадської думки».

Росія використовує глобальний віртуальний простір для досягнення зовнішньополітичних цілей. Таким чином, Росія вийшла далеко за межі свого традиційного впливу в пострадянському регіоні; зараз вона загрожує західним демократіям та їх соціальному устрою. Російська дезінформація та кампанії впливу особливо часто відбуваються під час виборів, ключових референдумів, масштабних протестів – наприклад, під час президентських виборів у США 2016 року, виборів до Європарламенту 2019 року, під час референдуму щодо Брекзиту 2016 року, під час широкомасштабних акцій протесту за незалежність у Каталонії у 2017 році та у Франції у 2018–2019 рр. під час протестного руху «жовтих жилетів» – а тепер із пандемією COVID-19. А у вересні цього року відбулася масштабна дезінформаційна кампанія під час виборів у Німеччині.

¹²² Gehrkeurl, L. Germany's Scholz calls for EU Ostpolitik. *Politico*. August 12, 2021. URL: <https://www.politico.eu/article/youre-so-vague-germanys-scholz-calls-for-new-russia-policy/> (date of access: 02.11.2021)

Найчастіше такі повідомлення піддають сумніву демократичну легітимність ЄС, підриваючи довіру до інституцій та політичної еліти в європейських суспільствах. Мета дій РФ полягає у послабленні ЄС шляхом поляризації суспільства в межах окремих держав-членів. Цими діями російська влада прагне впливати на внутрішні процеси ЄС на користь Росії, наприклад, скасувати економічні санкції, введені після анексії Криму та агресії проти України, та включити Росію до публічних дебатів щодо європейської безпеки.

Дезінформаційні кампанії російської влади використовують як традиційні ЗМІ, так і Інтернет-ЗМІ, включаючи платформи соціальних медіа. Російські провладні традиційні ЗМІ мають великий обсяг і бюджет. Два з них, RT і Sputnik, працюють у 100 країнах і транслюють програми на тридцяти мовах. Щорічний бюджет RT у розмірі близько 270 млн. євро дозволяє йому конкурувати на світовій арені новин з BBC World та France 24, які мають подібні бюджети. Також у розпорядженні Кремля є Агентство інтернет-досліджень, яке виявилось так званою фабрикою тролів («Тролі з Ольгіна» або «ольгінські тролі»), що належить Євгену Пригожину, близькому товаришу Путіна. Агентство проводить інформаційні операції в Інтернеті і є важливою частиною російської діяльності з дезінформації та поширення російської пропаганди. Щомісячний бюджет агентства, яке працює з 2013 року, складає близько 1 млн. євро і працює в ньому близько вісімдесяти людей, розподілених по іноземних секціях. Завдання «тролів» – створювати фальшиві сторінки в соціальних мережах та проводити дискусії в онлайн режимі з людьми з усього світу з метою розпалити ворожнечу, ненависть та поширити російську пропаганду.

Найчастіше їх публікації в соціальних мережах (Twitter, Facebook, Telegram) та інших інтернет-платформах (YouTube, Google) ставлять під сумнів демократичну легітимність ЄС та відтворюють такі делікатні теми в публічних дебатах, як міграція, національний суверенітет та цінності. Канали та стратегії дезінформації, які вони використовують, залежать від цільової країни та цільової групи їхнього повідомлення, а ефективність цього залежить від

стійкості суспільств до протидії дезінформації, маніпуляціям та провокаціям.¹²³ Крім того, інтерпретація історичних подій стала улюбленим інструментом російської дезінформації.

У 2015 році ЄС визнав дезінформаційні кампанії РФ загрозою. В якості заходу протидії цій загрозі було створено Східну оперативну групу зі стратегічних комунікацій (East StratCom Task Force) в рамках Європейської служби зовнішньої діяльності (EEAS) з метою вирішення та підвищення обізнаності щодо проблеми дезінформації. Мандат групи включає три напрямки дій: 1) покращення комунікації в цій сфері з країнами, що знаходяться в регіоні спільного сусідства з РФ, та просування політики ЄС щодо країн-партнерів; 2) підтримка свободи та незалежності ЗМІ в країнах Східного Партнерства та в державах-членах ЄС; 3) підвищення ефективності прогнозування та покращення формування відповіді ЄС на дезінформаційну діяльність РФ. Як результат, проєкт EUvsDisinfo був створений з метою покращення прогнозування та стратегії реагування країн-членів ЄС на дезінформаційні кампанії Росії проти об'єднання та його членів.

Через рік ЄС прийняв спільну структуру протидії гібридним загрозам, що призвело до створення Центру аналізу гібридних загроз ЄС (EU Hybrid Fusion Cell). Основна функція центру – аналіз тенденцій дезінформації для установ ЄС. У січні 2018 року Європейська Комісія створила Групу експертів високого рівня (HLEG), мета якої – консультувати щодо політичних ініціатив щодо протидії фейковим новинам та дезінформації, що поширюються в Інтернеті. До складу групи входили представники громадянського суспільства, соціальних медіа-платформ, інформаційних організацій, а також журналісти та представники наукових кіл. Таким чином, група підготувала звіт, в якому рекомендується «багатовимірний підхід у боротьбі з дезінформацією».

У вересні 2018 року Європейська комісія оголосила про оприлюднення Збірки правил ЄС щодо дезінформації (Code of Practice), який підписали

¹²³ Legucka, A. Russia's Long-Term Campaign of Disinformation in Europe. *Carnegie Europe*. March 19, 2020. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/81322> (date of access: 02.11.2021)

представники онлайн-платформ, включаючи Facebook, Twitter, Google та Mozilla. За допомогою цього кодексу підписанти погодились на добровільних засадах забезпечити прозорість своїх платформ.

Через два місяці, у грудні 2018 року, Європейська Комісія та Високий представник з питань зовнішньої політики та політики безпеки опублікували «План дій щодо дезінформації», який охоплює чотири основні сфери: удосконалений механізм виявлення; скоординована реакція; Інтернет-платформи та індустрії; та підвищення обізнаності та розширення прав і можливостей громадян. Цей План дій також заклав основу для створення Системи швидкого оповіщення (Rapid Alert System) як заходу «для сприяння обміну думками, пов'язаними з дезінформаційними кампаніями, та координації відповідей».

Німеччина – це головна ціль дезінформаційних кампаній РФ. У 2021 році портал EUvsDisinfo опублікував свою доповідь¹²⁴, в якій зазначено, що Німеччина є головною ціллю російської дезінформації в Європейському Союзі. З кінця 2015 року в Німеччині було зібрано понад 700 випадків російської дезінформації. У звіті зазначено, що жодна інша держава-член ЄС не зазнає більше нападів з боку РФ. Кремль створює образ Німеччини, де серед хору ірраціональної русофобії «звучить кілька розумних голосів», водночас звинувачуючи німецьких політиків у небажанні розпочинати діалог з Росією.

Російські ЗМІ та політики використовували фейкові новини, зокрема про російських дітей, щоб звинуватити німецьку владу в систематичному придушенні росіян у Німеччині. Тоді як подібні негативні новини про Німеччину опущені з німецькомовних версій тих самих російських ЗМІ. Таке викривлення фактів та двозначність з боку РФ є систематичною та обдуманною. Стратегія сіє невизначеність і розбрат та залишає російським чиновникам більше простору для маневру. Російські ЗМІ RT (Russia Today) і Sputnik мають

¹²⁴ Vilifying Germany; Wooing Germany. *EUvsDisinfo*. March 09, 2021. URL: <https://euvsdisinfo.eu/villifying-germany-wooning-germany/> (date of access: 25.03.2021)

амбіційні плани в Німеччині, так РФ збільшила бюджетні асигнування для холдингу RT/Sputnik до понад 550 мільйонів євро на найближчі чотири роки.

Посилення нападок та дезінформаційних кампаній щодо ФРН можна пояснити тим, що саме Німеччина, як лідер країн-членів ЄС, завжди виступала за дипломатичне вирішення російсько-української війни, виступала ініціатором та рушієм об'єднання країн ЄС у протидії російській загрозі, в тому числі у формі санкцій. Так, саме ФРН була серед країн ЄС, яка виступала за посилення санкцій проти Росії у справі Навального.

Згідно з доповіддю EUvsDisinfo¹²⁵, інші європейські країни також стали об'єктами дезінформаційних кампаній. У Франції було зафіксовано понад 300 випадків, в Італії - понад 170, а в Іспанії - понад 40. Зараз база даних порталу включає понад 6500 прикладів прокремлівської дезінформації і вона оновлюється щотижня.

Німеччина разом з Францією виступили з ініціативою, результатом якої стало проведення в соціальній мережі Facebook кампанії щодо визначення та блокування неправдивих новин (так званий антифейковий фільтр).

У 2017 році було запущено набір інструментів кібердипломатії, що дозволяє ЄС використовувати весь спектр наявних дипломатичних заходів для запобігання, стримування та реагування на зловмисні дії в кіберпросторі. Такі інструменти були створені за ініціативи ФРН, після того як країна створила кіберкоманди та підняла кіберпростір до нової шостої гілки німецьких військових.

Під час свого головування в Раді ЄС федеральний уряд Німеччини ініціював створення «Горизонтальної робочої групи з підвищення стійкості та протидії гібридним загрозам» для зміцнення державної та соціальної стійкості й боротьби з дезінформацією під час консультацій щодо «Плану дій європейської демократії» (European Democracy Action Plan,). Федеральний уряд співпрацює з Європейською службою зовнішньої діяльності, робочими групами StratCom щодо боротьби з дезінформацією. Окрім іншого, федеральний уряд бере участь

¹²⁵ Ibid.

у системі швидкого оповіщення, в рамках якої координуються можливі комунікативні реакції, відбувається обмін висновками різних держав-членів щодо спроб вплинути на їх внутрішню політику з-за кордону.¹²⁶

Що стосується ролі Німеччини у боротьбі з кампаніями впливу РФ, то варто зазначити, що ФРН, як країна лідер блоку, має послугувати прикладом для інших країн. У соціальній сфері Німеччина повинна за допомогою програм соціальної інтеграції повернути довіру російського населення країни. Що стосується економічної та енергетичної вразливості, Берлін повинен сприяти диверсифікації імпорту енергоносіїв, щоб зменшити залежність від російського газу. Тут варто зазначити, що Німеччина йде у абсолютно зворотному напрямку, беззаперечно підтримуючи «Північний потік-2», що ще більше збільшує залежність ФРН від газу РФ та створює ще більше загроз для деяких країн ЄС та країн-сусідів.

ЄС, на чолі з Німеччиною, має побудувати довгострокову стратегію. Оскільки вразливі місця можна знайти в різних сферах, одним із рішень може бути створення міждержавної робочої групи, в якій різні державні органи можуть обмінюватися інформацією для підвищення поінформованості про ситуацію. Німеччина також може підвищити обізнаність серед своїх союзників про важливість гібридних загроз Росії та про те, як важливо мати комплексний підхід, у тому числі на міжнародному рівні. У жовтні 2015 р. німецький уряд зробив перший крок у цьому напрямку, підготувавши для НАТО та ЄС добірний документ для досягнення загального розуміння цих загроз. Підтримка Німеччиною створення європейського центру передового досвіду для протидії гібридним загрозам у Гельсінкі також має важливе значення в цьому контексті.¹²⁷

¹²⁶ Бойко, В. Особливості протидії дезінформації щодо COVID-19: законодавчий та практичний досвід ФРН. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/az_boiko_german.pdf (date of access: 25.03.2021)

¹²⁷ Sahin, K. Germany Confronts Russian Hybrid Warfare. *Carnegie Europe*. July 26, 2017. URL: <https://carnegieendowment.org/2017/07/26/germany-confronts-russian-hybrid-warfare-pub-72636> (date of access: 27.03.2021)

Один з останніх масштабних проявів дезінформаційних кампаній Кремля розпочався на початку минулого року і триває дотепер. Йдеться про кампанію щодо коронавірусної хвороби COVID-19. ЄС повідомляв, що російські ЗМІ провели «значну дезінформаційну кампанію» проти Заходу, щоб ще більше погіршити вплив коронавірусу на суспільство, викликати паніку та посіяти недовіру, ускладнити для ЄС поширення інформації про відповідь блоку на пандемію, а також посилити кризу в галузі охорони здоров'я в західних країнах відповідно до ширшої стратегії Кремля щодо спроб підірвати європейські суспільства. За версією пропаганди, що висвітлювалася у ЗМІ підтримуваних РФ, коронавірус є біологічною зброєю США,¹²⁸ а пандемія призведе до розпаду Шенгенської зони, паралічу ЄС та закінчення глобалізації в цілому.

Під час виборів до Бундестагу, РФ знову розгорнула нову дезінформаційну кампанію, що супроводжувалася кібератаками на ключових німецьких політиків. Нещодавно російська група «Ghostwriter» атакувала членів Бундестагу кіберкампанією. Група має зв'язки з російською військовою розвідкою «ГРУ» і намагалася отримати доступ до приватних облікових записів електронної пошти, надсилаючи фішингові листи. ГРУ названо винуватцем атаки, основною метою якої було захоплення електронних листів з виборчого офісу канцлера Ангели Меркель. Атака також була спрямована на німецький парламент, намагаючись встановити програмне забезпечення, яке дало б зловмисникам постійний доступ до комп'ютерів, якими користуються співробітники та члени парламенту. Згідно з новим звітом НУО Avaaz, що займається громадянськими свободами, більшість кампаній дезінформації напередодні федеральних виборів 2021 року були спрямовані саме проти Аннали Бербок, лідера та кандидата на посаду канцлера від Зелених Німеччини.¹²⁹

¹²⁸ Emmott, R. Russia deploying coronavirus disinformation to sow panic in West, EU document says. *Reuters*. March 18, 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-disinformation-idUSKBN21518F> (date of access: 27.03.2021)

¹²⁹ German Election: Phishing Attacks and Disinformation Campaigns Target Parliament Members. *QuoIntelligence*. September 23, 2021. URL: <https://quointelligence.eu/2021/09/cybersecurity-and-german-election/> (date of access: 27.10.2021)

На тлі зростаючого занепокоєння з приводу дезінформації та іноземного втручання Німеччина прийняла найсуворіший у світі закон проти ненависті в Інтернеті та переслідувань – Закон про захист прав у мережі (NetzDG). Ці події в Німеччині допомагають ЄС розробити оновлені нормативні акти. Однією з основних частин цього пакету реформ є Закон про цифрові послуги (DSA), який має на меті створити безпечніший, більш відкритий цифровий простір у всьому Європейському Союзі, більшу підзвітність платформи та більш демократичний нагляд, особливо завдяки нещодавно запропонованим поправкам.¹³⁰

Однак, незважаючи на досвід ЄС з російською пропагандою, він все ще здається недостатньо підготовленим до вирішення проблеми. Перш за все, ЄС повинен працювати над своїми вразливими місцями та розробляти нові підходи для посилення внутрішньої стійкості проти майбутніх дезінформаційних атак. У травні 2020 року канцлер Німеччини Ангела Меркель надала ЄС імпульс для перегляду поточного стратегічного підходу до протидії таким втручанням, заявивши, що вона має вагомі докази того, що Росія є відповідальною за кібератаки на німецький Бундестаг у 2015 році, тобто відбулося помітне загострення офіційного тону. Після кібератак 2015 року Ангела Меркель власне і розпочала діалог на рівні ЄС про створення системи протидії таких атак. Міністерство внутрішніх справ Німеччини запропонувало механізм, який мав розшукувати та викорінювати фальшиві новини чи іншу неправдиву інформацію в мережі Інтернет. Таким чином Німеччина стала прикладом для урядів інших країн, що в кінцевому результаті мало привести до загальної об'єднаної відповіді на такі виклики з боку РФ.

І хоча ЄС, на чолі з ФРН, намагається побудувати стратегію протидії масштабним кампаніям дезінформації та впливу Росії цього все ж замало. Країни-члени мусять взяти до уваги і те, що лише розвінчування фейкових новин недостатньо. Розвінчувальна стратегія стає неефективною. Найбільшим випробуванням для боротьби з дезінформацією шляхом розвінчання є стійкість

¹³⁰ Wilfore, K. The gendered disinformation playbook in Germany is a warning for Europe. *The Brookings Institution*. October 29, 2021. URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-gendered-disinformation-playbook-in-germany-is-a-warning-for-europe/> (date of access: 27.10.2021)

людської пам'яті. Вплив неправдивої інформації залишається, навіть якщо вона була виправлена. Дослідники називають це явище «ефектом постійного впливу», що є однією з основних причин, чому підхід, заснований на фактичних даних, не може виправити неправдиву інформацію.

Отже, основним напрямком стратегічної комунікації ЄС повинен бути активний превентивний підхід або «хід на випередження». Європейська служба зовнішньополітичної діяльності та Генеральний директорат з питань комунікацій Європейської комісії (DG COMM) повинні розробити нові постійні оперативні структури для створення та розповсюдження надійних європейських наративів загалом, і особливо під час криз.

Незважаючи на силу дезінформації та складність інфодемії, демократичні інститути та суспільства не безпорадні. Спираючись на План дій ЄС проти дезінформації, наступні кроки щодо посилення реакції ЄС на дезінформацію будуть розроблені в «Плані дій Європейської демократії», який буде зосереджений на захисті європейської демократії від маніпуляцій та втручання, включаючи зовнішнє втручання – в різних сферах безпеки виборів, свободи ЗМІ та плюралізму та дезінформації. Закон про цифрові послуги (Digital Services Act) модернізує існуючу законодавчу базу для цифрових послуг, захистить права користувачів та встановить справедливі правила для великих онлайн-платформ. Обидві ініціативи сформують дискусію про те, як найкраще захистити демократії від дезінформації – не тільки всередині ЄС, а й по всьому світу.¹³¹

Висновки до розділу 3

Роль ФРН у політиці ЄС щодо РФ є надзвичайно важливою і доволі неоднозначною водночас. Німеччина еволюціонувала від ролі партнера РФ у Європі до об'єднуючого лідера ЄС у питанні санкцій та протидії РФ під час кризи в Україні. Проте сучасні зміни у політиці ЄС свідчать про можливий

¹³¹Ahonen, A. The EU's response to foreign disinformation. *Turkish Policy Quarterly*. December 1, 2020. URL: <http://turkishpolicy.com/article/1030/the-eus-response-to-foreign-disinformation> (date of access: 28.03.2021)

негативний шлях розвитку подій. Німеччина все ж підтримує свою лідерську роль підтримуючи «Північний потік-2» та закликаючи до відновлення діалогу з РФ. Вочевидь історичні уроки, що більше співпраці з РФ не дорівнює більш мирна РФ, не були використані урядами ФРН та Франції.

Аналізуючи кризу російської загрози для ЄС за фазами Омара Гоксела Ісіара, які ми зазначали у Розділі 1 цієї наукової роботи, можна зазначити, що кризові ситуації (Чеченські війни, війна в Грузії) до подій в Україні становили передкризову фазу, коли були присутні ознаки кризи, але ФРН вирішила не реагувати, а обрати інший підхід, поглибивши співпрацю. Фаза кризи наступила під час анексії Криму та початку війни в Україні, коли функції та відповідальність ФРН, як лідера ЄС, розширилися, а очікування від неї лише зросли. Саме тоді ФРН зрозуміла, що співпрацею неможливо припинити агресивний підхід РФ. Третя фаза називається фазою спадання кризи і цілком ймовірно, що вона розпочнеться в найближчі роки. На нашу думку, нове керівництво ФРН та Франції розпочне новий етап відносин з РФ та відновить діалог заради співпраці щодо інших кризових питань (зміна клімату, Сирія, Іран, тощо) і так, і не вирішивши кризи сторони розпочнуть поступово відновлювати співпрацю, в той час, як потрібна ще більш жорстка позиція з боку ФРН і ЄС.

Незважаючи на те, що певна система протидії дезінформаційним кампаніям РФ була вибудована як на загальноєвропейському так і на національному рівнях, все ж цього залишається недостатньо. Той факт, що ФРН стала головною мішенню для таких атак, особливо під час виборів до німецького Бундестагу, говорить про те, що роль Німеччини у боротьбі з кампаніями впливу Росії є великою, водночас роль ФРН у об'єднанні країн ЄС та у формуванні спільного єдиного фронту протидії РФ є ще важливішою. Тому РФ зробить все можливе, аби підірвати таку роль Німеччини та посіяти хаос всередині блоку ЄС, зруйнувавши таким чином єдність країн ЄС.

РОЗДІЛ 4. КОРОНАВІРУСНА КРИЗА В ЄС ТА РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ У ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННІ

30 червня 2020 року була опублікована програма головування ФРН у Раді ЄС «Разом за відновлення Європи», у якій найпріоритетнішим завданням стало протистояння пандемії COVID-19. Серед інших ключових питань програми ФРН були також договір щодо Брекзиту, бюджет, протистояння з КНР, цілі щодо захисту навколишнього середовища до 2030 року, міграційний пакт та діджиталізація.¹³²

Перед початком свого головування представники ФРН заявили, що воно буде зосереджено на подоланні кризи COVID-19. Проте вони також зазначили, що відновлення економіки ЄС та зміцнення згуртованості і принципу солідарності в Європі також залишаються в пріоритеті. Для того, щоб контролювати поширення вірусу потрібно було ввести спільні правила регулювання по всіх країнах ЄС. До головування ФРН кожна країна Європи відповідала за це окремо. Проте Німеччина консолідувала зусилля країн-членів та ввела єдині для всіх правила пересування територією ЄС. 12 листопада 2020 року німецьке головування опублікувало звіт про стан координації дій країн у відповідь на пандемію. У звіті було проаналізовано стратегії тестування, відстеження транскордонних контактів, правила карантину, взаємне визнання тестів на коронавірус, розробка та впровадження вакцин.¹³³

Під час головування ФРН у Раді ЄС, головні зусилля об'єднання у боротьбі з пандемією були спрямовані на такі сфери:

1. Підтримка відновлення ЄС. Щоб допомогти ЄС та країнам-членам відновитися від негативного економічного та соціального впливу пандемії, країни-члени ЄС домовились про фонд відшкодування на суму

¹³² The Programme for Germany's Presidency of the Council of the European Union. *Federal Foreign Office*. June 30, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/blob/2360248/e0312c50f910931819ab67f630d15b2f/06-30-pdf-programm-en-data.pdf> (date of access: 12.02.2021)

¹³³ Presidency Report on the state of play of EU-coordination in response to the COVID-19 pandemic. Council of the European Union. November 12, 2020. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12559-2020-INIT/en/pdf> (date of access: 15.02.2021)

750 млрд. євро під назвою «ЄС наступного покоління». Крім того, з початку головування Німеччини у липні 2020 року Рада погодила довгостроковий бюджет ЄС на 2021-2027 рр., який підтримуватиме громадян, бізнес та економіку в наступні роки. Крім того, ЄС також запропонував пакет підтримки на 540 млрд. євро для робітників, підприємств та держав-членів.

2. Координація обмежувальних заходів щодо подорожей. Країни ЄС встановили спільну систему заходів щодо подорожей для захисту принципу свободи пересування в ЄС під час пандемії. Країни домовились про загальні критерії, які потрібно брати до уваги при імплементації цих заходів. ЄС також запустив веб-сайт Re-open EU з метою допомоги мандрівникам у плануванні безпечних подорожей. На сайті можна знайти надійну та актуальну інформацію про обмежувальні заходи у кожній країні ЄС.

3. Сповільнення поширення COVID-19. З метою обмежити поширення вірусу, країни ЄС тимчасово обмежують необов'язкові поїздки до ЄС.

4. Сприяння розробці вакцини проти COVID-19 та забезпечення вакцинації населення. Станом на лютий 2021 року три вакцини проти COVID-19 вже були дозволені в ЄС, а сам процес вакцинації розпочався ще 27 грудня 2020 року. ЄС також координував спільні зусилля, щоб забезпечити виробництво достатньої кількості безпечних вакцин проти COVID-19 в ЄС шляхом попередніх угод про закупівлю з їхніми виробниками. Від початку 2021 року ЄС забезпечив надійний портфель вакцин для всіх країн-членів ЄС.

5. Підтримка систем охорони здоров'я країн ЄС. ЄС забезпечив управління та координацію кризових ситуацій протягом усієї пандемії COVID-19 завдяки постійному контакту між державами-членами та установами ЄС. Євросоюз також зробив доступним медичне обладнання,

створивши загальноєвропейський запас засобів індивідуального захисту за підтримки RescEU.

6. Захист робочих місць. ЄС створив інструмент SURE, що надає тимчасову допомогу з метою пом'якшення ризику безробіття під час пандемії. Ця система передбачає позики до 100 млрд. євро, що надаються державам-членам з метою допомогти покрити витрати під час кризи. Станом на лютий 2021 року 15 держав-членів отримали підтримку SURE на 53,5 млрд. євро.

7. Допомога країнам ЄС у фінансуванні боротьби з коронавірусною хворобою. ЄС підтримав держави-члени у фінансуванні їх реагування на кризу за допомогою Інвестиційної ініціативи з реагування на кризу COVID-19, спрямувавши близько 37 млрд. євро зі структурних фондів до країн-членів ЄС.

8. Зміцнення солідарності в рамках ЄС. ЄС сприяє направленню медичних бригад через Медичний корпус ЄС, щоб команди з держав-членів могли підтримати системи охорони здоров'я країн, які найбільше постраждали. Дотримуючись принципу солідарності, Австрія, ФРН та Люксембург надали відділення інтенсивної терапії іноземним пацієнтам у важкому стані та направили бригади у інші країни. ЄС також затвердив нові правила надання фінансової допомоги з Фонду солідарності ЄС для покриття надзвичайних ситуацій в галузі охорони здоров'я.

9. Підтримка галузей економіки, що найбільше постраждали. Щоб захистити ланцюг постачання продовольства та уникнути його дефіциту, ЄС затвердив надзвичайні заходи для підтримки сільського та рибного господарства, які постраждали від пандемії.

10. Співпраця та підтримка партнерів. ЄС допомагає країнам-партнерам у боротьбі з COVID-19, надаючи фінансову підтримку в галузі охорони здоров'я та гуманітарних потреб. Загальні зусилля Team Europe складають 38,5 млрд. євро. ЄС також активував гуманітарний повітряний

міст ЄС для доставки гуманітарної допомоги країнам, які цього потребують.¹³⁴

ЄС продовжує співпрацювати та допомагати іншим у боротьбі з пандемією, в тому числі надаючи додаткові комплекти тестів на COVID-19 для Африканських центрів контролю та профілактики захворювань в Ефіопії. Комплекти для тестування доставляють рейсом гуманітарного повітряного мосту ЄС. Така діяльність є частиною проєкту негайної допомоги Африканському Союзу (АС) уряду Німеччини під час коронавірусної кризи.¹³⁵ Німеччина вирішила зосередитися на формуванні стратегії спільної відповіді на пандемію в рамках ЄС. З цією метою 2020 року G20, в тому числі ФРН, вирішили започаткувати АСТ-Accelerator, який забезпечує швидший доступ до інструментів COVID-19. Станом на червень 2021 року Німеччина надала 2,2 мільярда євро на АСТ-Accelerator. Більша частина цієї суми йде на програму COVAX, а інша частина використовується для закупівлі ліків та діагностичних засобів для лікування коронавірусної хвороби.¹³⁶

Пандемія COVID-19 продемонструвала важливість і необхідність поглибленої співпраці та координації між країнами-членами під час кризи, а також посилення спроможності ЄС формувати ефективну відповідь на нові транскордонні загрози. Нова програма охорони здоров'я під назвою EU4Health була створена саме з метою боротьби з такими загрозами. Ця програма спрямована на покращення ситуації у цій сфері, усунення недоліків, виявлених пандемією COVID-19, і сприяння інвестиціям та інноваціям. Наприкінці 2020

¹³⁴ Ten things the EU is doing to fight COVID-19 and ensure recovery. *Council of the European Union*. February 17, 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/10-things-against-covid-19/> (date of access: 15.02.2021)

¹³⁵ EU and Germany join efforts to support the African Union's response to coronavirus. Press release. *European Commission*. Brussels. September 1, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1514 (date of access: 16.02.2021)

¹³⁶ Fighting COVID-19 together in a spirit of solidarity: Germany is contributing 2.2 billion euro to global efforts to fight the pandemic. *ReliefWeb*. 29 June. 2021. URL: <https://reliefweb.int/report/world/fighting-covid-19-together-spirit-solidarity-germany-contributing-22-billion-euro> (date of access: 16.10.2021)

року країни-члени також домовилися про збільшення фінансування цієї програми до 5,1 млрд. євро.¹³⁷

Багато європейських вчених доклало значних зусиль, щоб вакцина була розроблена і розповсюджена в рекордно швидкі терміни. Німеччина впродовж свого головування працювала над тим, щоб ЄС також надавав вакцину країнам, які особливо потребують допомоги. ФРН також досягла успіху в покращенні координації зусиль по боротьбі з пандемією, склавши загальноєвропейську карту зон ризику, єдині правила в'їзду з третіх країн та провела спільну роботу над стратегіями випробувань і системами відстеження контактів. Від початку кризи COVID-19 Німеччина прийняла та сприяла лікуванню більше 260 пацієнтів інтенсивної терапії із сусідніх держав та надіслала велику кількість ліків та медичного обладнання країнам-партнерам ЄС.¹³⁸

Проте ФРН все ж проявила свій націоналістичний підхід під час формування спільної протидії коронавірусній кризі. Незважаючи на те, що в межах ЄС була розроблена стратегія закупівлі вакцин та процесу вакцинування, ФРН уклала договори на ще близько 30 млн. вакцин окремо від контрактів, що були підписані ЄС. Таким чином, Німеччина своїми діями підривала загальну стратегію вакцинування ЄС.¹³⁹ На нашу думку, це є ще одним прикладом національної німецької політики, що шкодить ЄС: ФРН завжди виступає за принципи солідарності, часто об'єднуючи країни-члени щодо суперечливих питань, водночас Німеччина також іноді виступає з національних позицій у питаннях, що є для неї важливими, таким чином, підриваючи єдність ЄС та поляризуючи країни-члени.

Проте ФРН все ж намагалась докласти всіх зусиль задля об'єднання ЄС. Одним з перших досягнень Німеччини на початку головування в Раді ЄС

¹³⁷ Health threats: boosting EU readiness and crisis management. *European Parliament. News*. June 6, 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200604STO80507/health-threats-boosting-eu-readiness-and-crisis-management> (date of access: 16.02.2021)

¹³⁸ Together for Europe's recovery. Germany assumes the EU Council Presidency. *Federal Foreign Office*. December 23, 2020. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europa/Aktuell> (date of access: 17.02.2021)

¹³⁹ Tugberk, S. The Coronavirus Challenge of the European Union and Theoretical Perspectives. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349164007_The_Coronavirus_Challenge_of_the_European_Union_and_Theoretical_Perspectives (date of access: 17.02.2021)

стало погодження вищезгаданого бюджету на 2021-2027 роки, що було найсуперечливішим питанням на той момент. Впродовж 2020 року країни-члени ЄС довго не могли узгодити бюджет через розбіжності у питанні розмірів внесків. Проте завдяки зусиллям німецької сторони під час довгих та напружених домовленостей у липні 2020 року бюджет було погоджено, але за умови скорочення асигнувань у випадку порушення принципу верховенства права. Німеччина найбільше відстоювала збереження цієї поправки. У листопаді 2020 року Польща та Угорщина ветоували затвердження бюджету саме через цю умову. На їхню думку, цю поправку було спрямовано проти країн, які чинять опір політиці ЄС в міграційній сфері, тобто передусім проти них самих. Але і в цьому випадку ФРН, зокрема А. Меркель, завдяки своїй стриманій політиці змогла досягти компромісу з Угорщиною та Польщею і вже у грудні 2020 року бюджет було затверджено.¹⁴⁰

Відхиляючись від питання боротьби з пандемією, важливо вказати, що ФРН також активно зайнялась питанням згаданого вище принципу верховенства права. ФРН розпочала відкритий діалог між країнами-членами ЄС щодо стану дотримання принципу верховенства права. Під час першого етапу розгляду було проведено серію обговорень, протягом яких усі держави окреслили загальну ситуацію в об'єднанні. Під час другого етапу було проведено дебати щодо ситуації у перших п'яти країнах, поступово буде розглянуто решту держав. Цей діалог був спрямований на підвищення загальної обізнаності у цьому питанні та виявлення проблемних моментів з самого початку обговорень. Цей формат надалі продовжувала Португалія.¹⁴¹ Але, на нашу думку, саме Німеччина розпочала такий тип обговорень та органічно поєднала це питання з темою затвердження бюджету та вирішення кризи COVID-19 в ЄС. До того ж, ми вважаємо, що пандемія коронавірусної хвороби стала викликом для ЄС, який багато в чому нагадує міграційну кризу. Ця криза

¹⁴⁰ Riegert, B. German-led EU summit reaches budget deal — what's next? Deutsche Welle. December 10, 2020. URL: <https://www.dw.com/en/german-led-eu-summit-reaches-budget-deal-whats-next/a-55899545> (date of access: 18.02.2021)

¹⁴¹ Together for Europe's recovery. Germany assumes the EU Council Presidency. *Federal Foreign Office*. December 23, 2020. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europa/Aktuell> (date of access: 17.02.2021)

стала викликом, що потребував швидкого вирішення, водночас сприяючи Німеччині в об'єднанні країн навколо спільної проблеми, зміцненні принципів солідарності ЄС та, якби це дивно не звучало, вирішенні інших викликів та загроз, які постали перед ФРН протягом кризи COVID-19. Так, саме коронавірусна криза та карантинні обмеження сприяли цифровій трансформації, яка також є пріоритетом для ЄС. До того ж, пандемія стала важливим поштовхом до інновацій у системах освіти в різних країнах ЄС. Частково завдяки цій кризі також були відкриті та імплементовані нові ініціативи в Європейському науковому просторі (ERA).

Проте, варто наголосити, що такі зміни несуть в собі як можливості, так і виклики. Спалах кризи COVID-19 підкреслив важливість забезпечення стійкості ключових інфраструктур та безпеки населення країн-членів ЄС в Інтернеті, забезпечуючи при цьому можливість європейських компаній адаптуватися до нових умов цифрового соціально-економічного середовища. Такі питання, як кібербезпека та основні права, зокрема конфіденційність приватних даних, поєднуються із забезпеченням конкурентоспроможності та захистом європейської економіки.¹⁴² ФРН також активно використовувала формат обговорень та дебатів у вирішенні всіх викликів, в тому числі боротьби з COVID-19 та економічних наслідків кризи. Так, на засіданні Європейської ради в середині жовтня 2020 року Ангела Меркель запровадила формат регулярних зустрічей глав держав та урядів для обміну інформацією про кризу коронавірусної хвороби.¹⁴³

Головування ФРН у Раді ЄС у другій половині 2020 року стало тринадцятим головування країни, а також другим за час канцлерства Ангели Меркель. Воно мало стати прощальним та найуспішнішим для Меркель, для якої 2021 рік має стати останнім роком її перебування на посаді канцлера ФРН.

¹⁴² Hutchinson, L. Germany's 2020 EU Council Presidency: A green and digital recovery. *The Parliament Magazine*. October 9, 2020. URL: <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/a-green-and-digital-recovery> (date of access: 17.02.2021)

¹⁴³ Germany's Presidency of the Council of the EU: A review in pictures. December 23, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/deutsche-ratsprasidentschaft-rueckblick-in-bildern/2430168> (date of access: 17.02.2021)

Проте цього разу перед Німеччиною та її лідеркою постало багато складних викликів. Найбільш несподіваною та терміновою загрозою стала коронавірусна криза. Але все таки, можна стверджувати, що завдяки ФРН боротьба з пандемією COVID-19 пройшла злагоджено та у дусі європейської солідарності, в чому велика заслуга надається саме Ангелі Меркель. І як зазначала сама канцлерка у своїй підсумковій промові¹⁴⁴ криза COVID-19 стала основним викликом для ФРН у період останніх двох років, і хоча її ще не було вирішено повністю, основні кроки все ж було імплементовано, а країни-члени ЄС завдяки старанням ФРН знову об'єдналися задля формування спільної стратегії реагування на кризу, підтвердивши принципи єдності та солідарності.

Висновки до розділу 4

Отже, пандемія коронавірусної хвороби стала одним з найбільших викликів єдності країн-членів ЄС в останні роки та ще одним лакмусовим папірцем для Німеччини. Дійсно, ФРН на чолі з Ангелою Меркель проявили свою об'єднавчу роль та лідерську позицію в ЄС, консолідувавши членів ЄС навколо однієї найголовнішої цілі: формування стратегії спільної відповіді на пандемію та ефективне вирішення цієї кризи. Водночас ФРН не зраджує своїм національним інтересам, що іноді дестабілізує ситуацію та поляризує країни-члени, розділяючи їх таким чином на два табори. Проте, головування ФРН у Раді ЄС та період коронавірусної кризи не був сповнений великої кількості суперечливих питань, де Німеччині потрібно було б обирати між національною та європейською політикою, тому цей період став дійсно продуктивним, було імплементовано ефективні кроки на шляху до вирішення коронавірусної кризи, а зусилля країн залишились об'єднаними.

¹⁴⁴ Message from Federal Chancellor Angela Merkel and Portuguese Prime Minister Antonio Costa to mark the end of Germany's Presidency of the Council of the EU and the handover to Portugal. December 31, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/video-message-angela-merkel-and-ant%C3%B3nio-costa-eu-council-presidency/2431234> (date of access: 17.02.2021)

ВИСНОВКИ

Отже саме розглядаючи політику ФРН в ЄС під час кризових ситуацій, можна зрозуміти еволюцію ролі Німеччини в ЄС та спрогнозувати її майбутній розвиток. Сьогодні ЄС стикається з небаченою раніше кількістю криз та викликів одночасно – з полікризою. Тобто ЄС стикається із викликами, які потенційно в майбутньому можуть загрожувати існуванню блоку. Саме у такі періоди з'являється лідер, що бере на себе всю відповідальність та тягар вирішення кризової ситуації. У випадку ЄС цим лідером стала ФРН. Абсолютно не бажаючи збільшення влади у Європі, Німеччина поступово перетворилася на двигун євроінтеграційних процесів та лідера країн-членів ЄС, якому довіряли та підтримували. Еволюція ролі Німеччини також не була лінійною: вона варіювалася від небажання перебирати лідерську роль у ЄС, «негативного» лідерства, співпраці з іншими країнами, лідерської ролі у політиці ЄС та до комбінації європейського та національного підходу ФРН у веденні політики ЄС. Саме під час кризи Брекзиту, війни в Україні та коронавірусної кризи Німеччина найбільше проявила свою лідерську роль та взяла на себе найбільше відповідальності за вирішення кризи. Саме ці ситуації ще раз підтвердили важливість збереження ФРН свого лідерства і в подальшому. При цьому ситуація також не може залишатися такою ж, яка вона є зараз. Сучасні виклики вимагають ще більшої віддачі з боку ключових країн ЄС, формування нової стратегії спільної політики країн-членів ЄС та побудови диференційованої багатошвидкісної форми співпраці в рамках ЄС. Адже всі ці кризи ще раз довели необхідність розбудови такого формату співпраці. Єдиною країною, яка здатна втілити таку ідею в життя, очолюючи країни ЄС, є Німеччина за підтримки інших партнерів.

Німеччині доведеться взяти на себе нові обов'язки в епоху після Меркель. Цей зсув тісно пов'язаний не лише з значущими досягненнями канцлерки, але й з тим, що під її керівництвом уряд Німеччини має довіру та підтримку більшості громадян ЄС, які відчувають сильну прив'язку до європейського

проєкту. У їхніх очах Німеччина є світочем західних цінностей, включаючи демократію та верховенство права, а також якорем ЄС у важкі часи. Вони покладають надії на захист європейського порядку в Німеччині. Це робить Німеччину ключовою європейською державою.

Епоха Меркель створила міцний фундамент для лідерської ролі ФРН у ЄС, переконавши європейців, що владу Німеччини можна використовувати в інтересах Європи, водночас епоха Меркель і проявила недоліки політики ФРН у ЄС, а саме пріоритезація національних інтересів на шкоду європейським. Від наступного уряду в Берліні буде залежати перебудова європейської та зовнішньої політики таким чином, щоб Німеччина могла зберегти цю владу в майбутньому, посилюючи при цьому ЄС та будуючи спільну політику у відповідь на нові виклики та загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Bundestag election 2021. Results. The Federal Returning Officer. URL: <https://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2021/ergebnisse.html> (date of access: 15.10.2021).
2. Clark, D. Value of trade in goods with the European Union in the United Kingdom from January 1997 to August 2021. Statista. October 13. 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/284750/united-kingdom-uk-total-eu-trade-in-goods-by-trade-value/> (date of access: 15.10.2021).
3. EU and Germany join efforts to support the African Union's response to coronavirus. Press release. European Commission. Brussels. September 1, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1514 (date of access: 16.02.2021).
4. European Union Global Strategy, Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. 2016. URL: https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy_en (date of access: 15.09.2021).
5. Fighting COVID-19 together in a spirit of solidarity: Germany is contributing 2.2 billion euro to global efforts to fight the pandemic. ReliefWeb. 29 June. 2021. URL: <https://reliefweb.int/report/world/fighting-covid-19-together-spirit-solidarity-germany-contributing-22-billion-euro> (date of access: 16.10.2021).
6. Final turnout data for 2019 European elections announced. European Parliament. 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20191029IPR65301/final-turnout-data-for-2019-european-elections-announced> (date of access: 15.09.2021).
7. Foreign Minister Heiko Maas in an interview with Deutschlandfunk on the British House of Commons' rejection of the Brexit deal. Federal Foreign Office. 2019. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-brexit-deutschlandfunk/2177656> (date of access: 02.02.2020).

8. Germany's Presidency of the Council of the EU: A review in pictures. December 23, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/deutsche-ratsprasidentschaft-rueckblick-in-bildern/2430168> (date of access: 17.02.2021).
9. Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. The UK Government. March. 2021. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age_-_the_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf (date of access: 15.10.2021).
10. Health threats: boosting EU readiness and crisis management. European Parliament. News. June 6, 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200604STO80507/health-threats-boosting-eu-readiness-and-crisis-management> (date of access: 16.02.2021).
11. Infringement action under Article 258 of the Treaty on the Functioning of the European Union. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm> (date of access: 12.09.2021).
12. Jarbik, B., Sasse, G., Shapovalova, N., De Waal, T. The EU and Ukraine: Taking a Breath. *Carnegie Europe* February. 27. 2018. URL: <https://carnegieendowment.org/2018/02/27/eu-and-ukraine-taking-breath-pub-75648> (date of access: 02.10.2021).
13. Jozepa, I. Trade: Key Economic Indicators. Latest statistics on UK's trade performance and balance of payments. UK Parliament. October 13. 2021. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02815/> (date of access: 15.10.2021) .
14. Leading from the centre: Germany's role in Europe. European Council of Foreign Relations. 2016. July 13. URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/leading_from_the_centre_germanys_role_in_europe_7073 (date of access: 21.09.2021).

15. Message from Federal Chancellor Angela Merkel and Portuguese Prime Minister António Costa to mark the end of Germany's Presidency of the Council of the EU and the handover to Portugal. December 31, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/video-message-angela-merkel-and-ant%C3%B3nio-costa-eu-council-presidency/2431234> (date of access: 17.02.2021).
16. New Pact on Migration and Asylum. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en (date of access: 15.09.2021).
17. Presidency Report on the state of play of EU-coordination in response to the COVID-19 pandemic. Council of the European Union. November 12, 2020. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12559-2020-INIT/en/pdf> (date of access: 15.02.2021).
18. Ten things the EU is doing to fight COVID-19 and ensure recovery. Council of the European Union. February 17, 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/10-things-against-covid-19/> (date of access: 15.02.2021).
19. The Impact of the UK's Withdrawal on EU Integration. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs European Parliament. 2018. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU\(2018\)604973_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU(2018)604973_EN.pdf) (date of access: 15.01.2020).
20. The Programme for Germany's Presidency of the Council of the European Union. Federal Foreign Office. June 30, 2020. URL: <https://www.eu2020.de/blob/2360248/e0312c50f910931819ab67f630d15b2f/06-30-pdf-programm-en-data.pdf> (date of access: 12.02.2021).
21. Together for Europe's recovery. Germany assumes the EU Council Presidency. Federal Foreign Office. December 23, 2020. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europa/Aktuell> (date of access: 17.02.2021).
22. Trade and Cooperation Agreement. EUR-Lex. April 4, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.149.01.0010.01.ENG (date of access: 02.05.2021).

23. Understanding the EU's crisis response toolbox and decision-making processes. Deliverable 4.1. Norwegian Institute of International Affairs. 2016. URL:
<http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/Deliverable%204.1.pdf>
(date of access: 20.09.2021).
24. Vilifying Germany; Wooing Germany. EUvsDisinfo. March 09, 2021. URL:
<https://euvsdisinfo.eu/villifying-germany-wooing-germany/> (date of access: 25.03.2021).
25. Zandee, D. Kruijver, K. The European Intervention Initiative. Netherlands Institute of International Relations. September, 2019. URL:
https://www.clingendael.org/sites/default/files/2019-09/The_European_Intervention_2019.pdf (date of access: 15.01.2021).

Література:

26. Добровольська, І.-А.Б. Французько-німецьке партнерство в європейських інтеграційних процесах (1989–2006pp.): Автореф. дис. канд. пол. наук: 23.00.04. 2008. 16 с.
27. Кротюк, С.Ф. Нова роль Німеччини в об'єднаній Європі: пріоритети зовнішньої політики ФРН (1991–2004 pp.). Вісник Київського міжнародного університету. 2004. № 3. С. 28–36.
28. Рудько, С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи в пост біполярний період навчально методичний посібник із курсу. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2012. 412 с. С.154-155.
29. Сидорук, Т. В. Роль Німеччини у формуванні спільної позиції ЄС щодо російсько-українського конфлікту. Стратегічні пріоритети. 2015. № 3. С. 33-37.

30. Buckledee, S., *The Language of Brexit: How Britain Talked Its Way Out of the European Union*, London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing Plc, 2018, p. 240
31. George, S., *An Awkward Partner: Britain in the European Community*, Oxford: OUP, 1998.
32. Giegerich, B. & Terhalle, M. (2016). The Munich Consensus and the Purpose of German Power. *Survival*. 58. 155-166. 10.1080/00396338.2016.1161909.
33. Hewitt, J. J. and Wilkenfeld, J. (1999) 'One-Sided Crises in The International System', *Journal of Peace Research*, 36(3), pp. 309–323.
34. Kirchner, E. (2019) Germany and the European Union: Europe's Reluctant Hegemon, *German Politics*, 28:4, 621-622, DOI: 10.1080/09644008.2019.1572958 P.231
35. Kochenov, D., & Pech, L. (2015). Upholding the Rule of Law in the EU: On the Commission's 'Pre-Article 7 Procedure' as a Timid Step in the Right Direction (EUI Working Paper RSCAS 2015/24).
36. Koeth, W. How Did the Ukraine Crisis and the Annexation of Crimea Affirm Germany's Leading Role in EU Foreign Policy? *Journal-Africa and Francophonie*. 2018. pp.- 26-40.
37. Oliver, T., *Europe without Britain: assessing the impact on the EU of a UK withdrawal*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2013.
38. Stern, E. (2003). Crisis Studies and Foreign Policy Analysis: Insights, Synergies, and Challenges. *International Studies Review*. 5.155 – 202. 10.1111/1521-9488.5020016.

Електронні ресурси віддаленого доступу:

39. Бойко, В. Особливості протидії дезінформації щодо COVID-19: законодавчий та практичний досвід ФРН. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/az_boyko_german.pdf (date of access: 25.03.2021).
40. Германия в Европейском Союзе: от экономического локомотива к политическому лидерству. Контурь глобальных трансформаций: политика,

- экономика, право. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/germaniya-v-evropeyskom-soyuze-ot-ekonomicheskogo-lokomotiva-k-politicheskomu-liderstvu> (дата обращения: 02.02.2021).
41. Гільченко, О., Верютіна, Д. Роль Німеччини в урегулюванні української кризи. Маріупольський державний університет. 2016. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/63/56/> (дата доступу: 20.10.21).
 42. Мотузка, О. Єврозона в центрі глобальних дисбалансів: роль Німеччини. *Національна академія статистики, обліку та аудиту*. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/65-1.pdf> (дата доступу: 20.10.21).
 43. Сіденко, В. Кризові процеси у розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 1. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_17_1_07_uk.pdf (дата доступу: 20.10.21).
 44. Таран, А. Роль Німеччини в інноваційному розвитку ЄС: досвід кризових років. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. С. 66-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_12 (дата доступу: 20.10.21).
 45. 10 things the EU is doing to fight COVID-19 and ensure recovery. *Council of the European Union*. 2021. February 17. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/10-things-against-covid-19/> (date of access: 15.02.2021).
 46. Ahonen, A. The EU's response to foreign disinformation. *Turkish Policy Quarterly*. December 1, 2020. URL: <http://turkishpolicy.com/article/1030/the-eus-response-to-foreign-disinformation> (date of access: 28.03.2021).
 47. Anderson, J, Ikenberry, J, Risse T. (2008) *The End of the West? Crisis and Change in the Atlantic Order*. Ithaca, NY: Cornell University Press. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=W_6tDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=gX_A9hIRAv&sig=QWulc6prONJCjuy5hKBYrcp5zA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (date of access: 8.09.2021).

48. Balcer, A. Germany, Central Europe, and the EU after Brexit. *Aspen Review*. 2017. URL: <https://www.aspenreview.com/article/2017/germany-central-europe-and-the-eu-after-brexite/> (date of access: 15.01.2021).
49. Barbire, C. Macron wins partial victory on eurozone budget. *Euractiv*. December 17, 2018. URL: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/macron-wins-partial-victory-on-eurozone-budget/> (date of access: 02.02.2020).
50. Besch, S. Berlin to the rescue? A closer look at Germany's position on Brexit. *Centre for European reform*. 2017. URL: https://cer.eu/sites/default/files/pb_germany_brexite_17.3.17.pdf (date of access: 02.02.2020).
51. Boin, A., Ekengren, M., & Rhinard, M. (2013). The European Union as Crisis Manager: Patterns and Prospects. Cambridge: *Cambridge University Press*. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/european-union-as-crisis-manager/1EE73B4D25947D914FF70422731CC9C3> (date of access: 20.09.2021).
52. Brattberg, E., Brudzińska, K., Pires De Lima, B. Contending European Views on a New Post-Brexit Balance. *Carnegie Europe*. March 25. 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/03/25/contending-european-views-on-new-post-brexite-balance-pub-8135484197> (date of access: 15.10.2021).
53. Brexit: What you need to know about the UK leaving the EU. BBC News. December 30, 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887> (date of access: 02.02.2021).
54. Chambers, M. We have responsibility to get an orderly Brexit, says Merkel. *Reuters*. January 19, 2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-merkel/we-have-responsibility-to-get-an-orderly-brexite-says-merkel-idUSKCN1PD0CG?il=0> (date of access: 02.02.2020)..
55. Ciornei, I. & Ross, M. (2021). Solidarity in Europe: from crisis to policy?. *Acta Politica*. P. 210. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41269-021-00195-7> (date of access: 12.09.2021).

56. Crisis. *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com/word/crisis> (date of access: 30.08.2021).
57. Cross Mai'a K. Davis (2015) Crisis & Catharsis in EU Integration. URL: <http://aei.pitt.edu/78922/1/Cross.pdf> (date of access: 10.09.2021)
58. Cross, M. (2017). The Politics of Crisis in Europe. URL: <https://doi.org/10.1017/9781316556498> (date of access: 15.09.2021).
59. Dempsey, J. The German Dread of Brexit. *Carnegie Europe*. 2016. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/63730> (date of access: 02.02.2021).
60. Dennison, S., Puglierin, J. Crisis of confidence: How Europeans see their place in the world. *European Council of Foreign Relations*. June 9, 2021. URL: <https://ecfr.eu/publication/crisis-of-confidence-how-europeans-see-their-place-in-the-world/> (date of access: 15.09.2021).
61. Emmott, R. Russia deploying coronavirus disinformation to sow panic in West, EU document says. *Reuters*. March 18, 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-disinformation-idUSKBN21518F> (date of access: 27.03.2021).
62. Fishing row: Brexit minister in Paris for talks with French. *BBC News*. November 4. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-59159263> (date of access: 15.10.2021).
63. Fix, L. Germany's Role in European Russia Policy. Palgrave Macmillan, Cham. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-68226-2> (date of access: 01.11.2021).
64. Gehrkeurl, L. Germany's Scholz calls for EU Ostpolitik. *Politico*. August 12, 2021. URL: <https://www.politico.eu/article/youre-so-vague-germanys-scholz-calls-for-new-russia-policy/> (date of access: 02.11.2021).
65. Genschel, P., & Jachtenfuchs, M. (Eds.). (2014). Beyond the Regulatory Polity? The European Integration of Core State Powers (1st ed.). Oxford: *Oxford University Press*. URL: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199662821.001.0001/acprof-9780199662821> (date of access: 10.09.2021).

66. German Election: Phishing Attacks and Disinformation Campaigns Target Parliament Members. *QuoIntelligence*. September 23, 2021. URL: <https://quointelligence.eu/2021/09/cybersecurity-and-german-election/> (date of access: 27.10.2021).
67. Germany proposes tough conditions for 'European IMF'. *Euractiv*. November 22, 2018. URL: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/germany-proposes-tough-conditions-for-european-imf/> (date of access: 02.02.2020).
68. Herszenhorn, D. Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO. *Politico*. November 14, 2018. URL: <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/> (date of access: 02.02.2020).
69. Houben, M. International Crisis Management: The Approach of European States. London and New York, Routledge, 2005. URL: http://books.google.com.ua/books/about/International_Crisis_Management.html?id=Uhr1U0aqn8sC&redir_esc=y. (date of access: 02.09.2021).
70. Hutchinson, L. Germany's 2020 EU Council Presidency: A green and digital recovery. *The Parliament Magazine*. October 9, 2020. URL: <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/a-green-and-digital-recovery> (date of access: 17.02.2021).
71. Isyar, G. (2008) Definition and management of international crises. URL: <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-XIII/winter-2008/OmerIsyar.pdf> (date of access: 20.09.2021).
72. Kinkartz, S. Olaf Scholz: The unlikely savior of Germany's SPD. *Deutsche Welle*. September 27, 2021. URL: <https://www.dw.com/en/who-is-germanys-olaf-scholz/a-54517533> (date of access: 15.10.2021).
73. Kochenov, D., & Pech, L. (2015). *Upholding the Rule of Law in the EU: On the Commission's 'Pre-Article 7 Procedure' as a Timid Step in the Right Direction* (EUI Working Paper RSCAS 2015/24).
74. Lain, S. The future of post-Brexit Germany-UK security relations. RUSI Workshop Report: 2016. P. 6. URL: <https://www.fes->

- london.org/fileadmin/user_upload/publications/files/FES-RUSI_2016_Workshop-Report.pdf (date of access: 15.01.2021).
75. Leading from the centre: Germany's role in Europe. *European Council of Foreign Relations*. 2016. July 13. URL: http://www.ecfr.eu/publications/summary/leading_from_the_centre_germanys_role_in_europe_7073 (date of access: 21.09.2021).
 76. Legucka, A. Russia's Long-Term Campaign of Disinformation in Europe. *Carnegie Europe*. March 19, 2020. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/81322> (date of access: 02.11.2021).
 77. Lehne, S. Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit. March 3. *Carnegie Europe*. 2021. URL: <https://carnegieeurope.eu/2021/03/30/rivals-or-partners-eu-uk-foreign-policy-relationship-after-brexit-pub-84197> (date of access: 15.10.2021).
 78. MacFarlane, N., & Menon, A. (2014). The EU and Ukraine. Survival, URL: <https://doi.org/10.1080/00396338.2014.920139> (date of access: 10.09.2021).
 79. McNamara, K. R. (2015). The Politics of Everyday Europe: Constructing Authority in the European Union (1st ed.). Oxford: *Oxford University Press*. URL: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198716235.001.0001/acprof-9780198716235> (date of access: 10.09.2021).
 80. Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>. (date of access: 10.09.2021).
 81. Nienaber, M., Wagner, R. Britain no longer in top 10 for trade with Germany as Brexit bites. *Reuters*. September 8. 2021. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-britain-no-longer-top-10-trade-with-germany-brexit-bites-2021-09-08/> (date of access: 15.10.2021).
 82. Noll, A., Bosen, R. Merkel and Macron sign Treaty of Aachen to revive EU. *Deutsche Welle*. January 22, 2019. URL: <https://www.dw.com/en/merkel-and-macron-sign-treaty-of-aachen-to-revive-eu/a-47172186> (date of access: 02.02.2020).

83. Posen Barry, R. (2014, May). Ukraine: Part of America's "Vital Interests"? *The National Interest*.
84. Rahman, M. Germany's leadership gap. *Politico*. September 28. 2021. URL: <https://www.politico.eu/article/germany-leadership-gap-olaf-scholz-chancellor-race/> (date of access: 15.10.2021).
85. Reuben, A., Kovacevic, T. Turing Scheme: What is the Erasmus replacement? *BBC News*. 12 March. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/education-47293927> (date of access: 15.10.2021).
86. Rhinard, M. (2019). The Crisisification of Policy-making in the European Union. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. URL: <https://doi.org/10.1111/jcms.12838> (date of access: 12.09.2021).
87. Riddervold, M. & Trondal, J. & Newsome, A. (2021). The Palgrave Handbook of EU Crises. 788 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-51791-5> (date of access: 12.09.2021).
88. Riegert, B. German-led EU summit reaches budget deal — what's next? *Deutsche Welle*. December 10, 2020. URL: <https://www.dw.com/en/german-led-eu-summit-reaches-budget-deal-whats-next/a-55899545> (date of access: 18.02.2021).
89. Rood, J. A crisis of confidence in the European Union? *Clingendael Strategic Monitor*. 2017. URL: https://www.clingendael.org/pub/2017/monitor2017/a_crisis_of_confidence_in_the_european_union/ (date of access: 15.09.2021).
90. Sahin, K. Germany Confronts Russian Hybrid Warfare. *Carnegie Europe*. July 26, 2017. URL: <https://carnegieendowment.org/2017/07/26/germany-confronts-russian-hybrid-warfare-pub-72636> (date of access: 27.03.2021).
91. Sakhri, M. The concept of the international crisis. *Algerian encyclopedia of political and strategic studies*. 2021. February 28. URL: <https://www.politics-dz.com/en/the-concept-of-the-international-crisis/> (date of access: 05.08.2021).
92. Schimmelfennig, F. (2018). European Integration (Theory) in Times of Crisis: A Comparison of the Euro and Schengen Crises. *Journal of European Public*

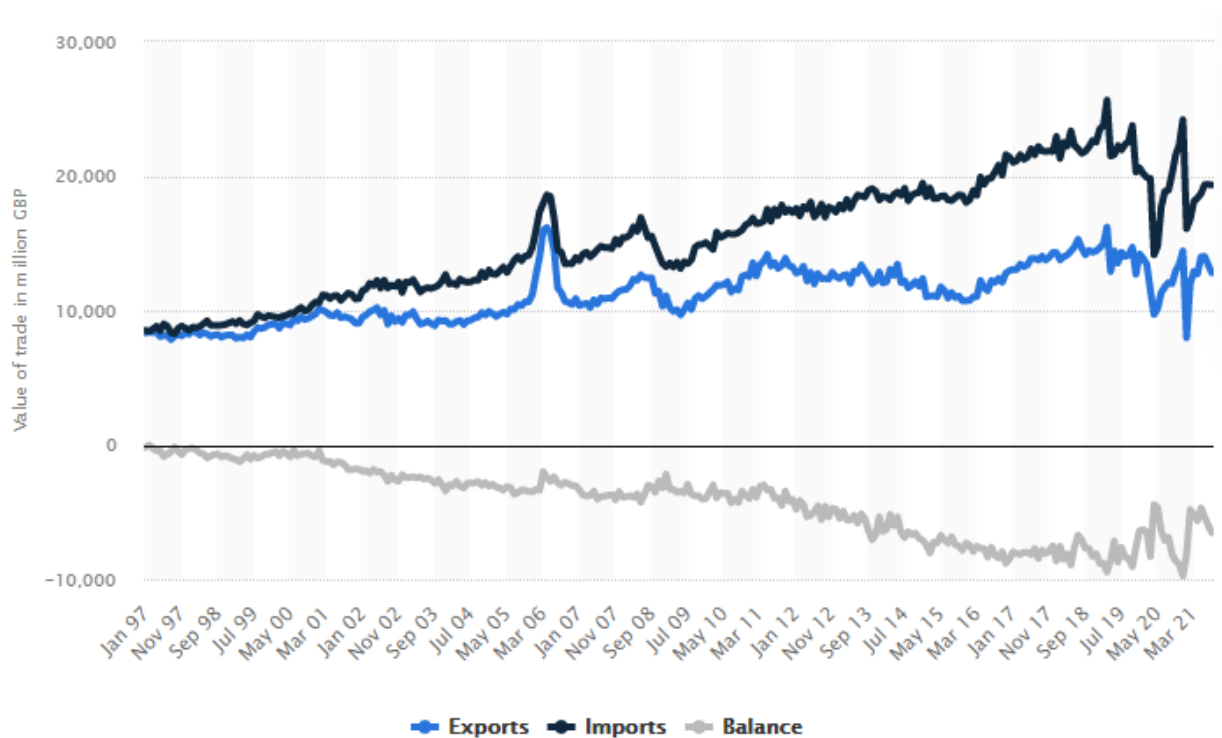
- Policy*, Pp. 25, 969–989. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1421252>. (date of access: 10.09.2021).
93. Sommarribas, A. & Nienaber, B. Border controls versus European solidarity “Schengen” during the COVID 19 crisis. *Melusina Press*. URL: <https://www.melusinapress.lu/read/border-controls-versus-european-solidarity/section/60796c9e-906c-4561-93dc-83814642bcba> (date of access: 21.09.2021).
 94. Speck, U. German Power and the Ukraine Conflict. *Carnegie Europe*. March 26. 2015. URL: <http://carnegieeurope.eu/2015/03/26/german-power-and-ukraine-conflict-pub-59501> (date of access: 02.10.2021).
 95. Traugott, L. How Brexit will affect Germany’s role in the EU. *Open Europe*. 2018. URL: <http://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2018/05/18/how-brexit-will-affect-germanys-role-in-the-eu/> (date of access: 15.01.2021).
 96. Tugberk, S. The Coronavirus Challenge of the European Union and Theoretical Perspectives. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349164007_The_Coronavirus_Challenge_of_the_European_Union_and_Theoretical_Perspectives (date of access: 17.02.2021)
 97. Understanding the EU’s crisis response toolbox and decision-making processes. Deliverable 4.1. *Norwegian Institute of International Affairs*. 2016. URL: <http://www.eunpack.eu/sites/default/files/publications/Deliverable%204.1.pdf> (date of access: 20.09.2021).
 98. Urbanovsk, J., Chovančík M. & Brusenbauch Meislov M. (2021) German-UK defence cooperation amid Brexit: prospects for new bilateralism, European Security. URL: <https://doi.org/10.1080/09662839.2021.1948402> (date of access: 15.09.2021).
 99. Vaitilingam, R. After Brexit: the impacts on the UK and EU economies by 2030. *London School of Economics*. January 25th. 2021. URL:

- <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2021/01/25/after-brexits-the-impacts-on-the-uk-and-eu-economies-by-2030/> (date of access: 15.10.2021).
100. Walt, S. M. Would You Die for That Country? Foreign Policy. URL: <https://foreignpolicy.com/2014/03/24/would-you-die-for-that-country/>. (date of access: 10.09.2021).
 101. Wilfore, K. The gendered disinformation playbook in Germany is a warning for Europe. *The Brookings Institution*. October 29, 2021. URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-gendered-disinformation-playbook-in-germany-is-a-warning-for-europe/> (date of access: 27.10.2021).
 102. Wolf, M., Ossewaarde, M. The political vision of Europe during the ‘refugee crisis’: missing common ground for integration. *Journal of European Integration*. 2017. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07036337.2017.1404054?needAccess=true> (date of access: 21.09.2021).
 103. Zeitlin, J., Nicoli, F. & Laffan B. (2019). Introduction: the European Union beyond the polycrisis? Integration and politicization in an age of shifting cleavages. *Journal of European Public Policy*. Pp. 1-14. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1619803> (date of access: 12.09.2021).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Статистика експорту та імпорту Великобританії та ЄС з 1997 до березня 2021

Джерело: Clark, D. Value of trade in goods with the European Union in the United Kingdom from January 1997 to August 2021. *Statista*. October 13. 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/284750/united-kingdom-uk-total-eu-trade-in-goods-by-trade-value/> (date of access: 15.10.2021)

Додаток 2

Основні кризові ситуації ЄС з Росією, 1994–2019

Кризова ситуація	Рік	Основні актори	Результати
Перша Чеченська війна	1994	Європейська комісія	Перенесення ратифікації угоди про партнерство і співробітництво
Друга Чеченська війна	1999/2000	Франція/Німеччина	Обмежені санкції щодо фінансування Програми дій TACIS (січень–червень 2000 р.)
Російсько-грузинська війна	2008	Франція/Німеччина	Тимчасове призупинення переговорів щодо нової Угоди про партнерство та співробітництво
Російсько-український конфлікт	2014	Німеччина/Франція	Політичні та економічні санкції

Джерело: Fix, L. Germany's Role in European Russia Policy. Palgrave Macmillan, Cham. 2021. P. 7. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-68226-2> (date of access: 01.11.2021)